

KRZYSZTOF PIĘCIAK

Instytut Pamięci Narodowej

Pułk KOP „Karpaty” w latach 1938–1939 i jego specyfika na tle innych jednostek Korpusu Ochrony Pogranicza oraz Wojska Polskiego

ABSTRACT

The “Karpaty” Regiment of the Border Protection Corps (BPC)—from summer 1939 designated as Regiment No. 1—was a unit formed to protect the state border in the specific mountainous terrain of the Eastern Carpathians. It was composed of Poles from the mountains and foothills, distinguished by their physical conditioning and skiing skills. At that time, it was the only unit of the Polish Army and the BPC whose entire personnel were equipped with mountaineering and skiing equipment.

Pułk Korpusu Ochrony Pogranicza (dalej: KOP) „Karpaty” – od lata 1939 r. noszący numer „1” – był jednostką specyficzną pod względem umundurowania i wyposażenia, tak w skali KOP, jak i Wojska Polskiego. Wizerunek jego żołnierzy odbiegał od typowego obrazu żołnierzy KOP, kojarzonych najbardziej z okrągłą czapką służbową oraz obuwem z wysokimi cholewami. Z uwagi na trudny, górski teren, który jednostka miała objąć, już na etapie formowania pułku przydzielono jego żołnierzom ekwipunek dostosowany do panujących tam warunków. Składały się nań przede wszystkim kurtki wiatrówki, trzewiki piechoty oraz wyposażenie narciarskie i zimowe ubiory maskujące. Pod względem wyposażenia pułk stanowił jednostkę unikalną w skali kraju.

Niniejszy tekst ma na celu przybliżenie tej specyfiki, przedstawienie umundurowania, wyposażenia i uzbrojenia żołnierzy (1) Pułku KOP

„Karpaty” w okresie pokoju i podczas kampanii 1939 r., a także scharakteryzowanie stanu osobowego jednostki. Opis oparto w znacznej części na zachowanym w Centralnym Archiwum Wojskowym rozkazie powołującym pułk oraz załącznikach, zawierających szczegółowe opisy etatów pułku, jego pododdziałów oraz rozdzielników broni i wyposażenia, a także na innych dokumentach. Źródła te umożliwiły zrekonstruowanie ekwipunku żołnierzy ochraniających karpacką granicę, a pewne szczegóły dotyczące jego wykorzystywania można odtworzyć dzięki zachowanym w Archiwum Straży Granicznej (dalej: ASGr) rozkazom dziennym batalionów granicznych. Z kolei relacje oficerów i żołnierzy pułku przybliżają kwestie mobilizacji, także materiałowej, oraz uzbrojenia pułku, który wprost z granicy przerzucono na linię frontu.

Pułk KOP „Karpaty”

„Korpusowi Ochrony Pogranicza została powierzona ochrona granicy południowej RP na odcinku zawartym między przełęczą użocką a stykiem granicy polsko-rumuńsko-czechosłowackiej. Dla ochrony tego odcinka zarządzam utworzenie pułku KOP «Karpaty»” – brzmiały pierwsze zdania datowanego na 24 grudnia 1938 r. rozkazu nr L.8000/tj.Og.Org./38, na mocy którego utworzono nową jednostkę KOP. Jej zadaniem była ochrona granicy polsko-czechosłowackiej, a następnie polsko-węgierskiej, na odcinku obejmującym fragment południowej granicy Rzeczypospolitej o długości 265 km – od przełęczy Użockiej w Bieszczadach po szczyt Stóg (Stoh w Karpatach Marmaroskich, 1653 m n.p.m.), na którym w chwili sformowania pułku zbiegały się granice Polski, Czecho-Słowacji i Rumunii¹.

Pod koniec 1938 r. Czecho-Słowacja utraciła na rzecz Węgier terytoria w południowej Słowacji oraz południową część Ukrainy Karpackiej z miastami Użhorod i Mukaczewo. Zakarpacie formalnie autonomiczne, od końca roku funkcjonujące pod nazwą Ukraina Karpacka, posiadało własne siły zbrojne – Sicz Karpacką – których rozwój wspierał niemiecki wywiad. Były one wzmacniane również przez przybywających z terytorium Polski bojówkarzy Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (dalej: OUN). Reakcją Rzeczypospolitej na te wydarzenia było uszczelnienie

¹ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej: CAW-WBH), Biuro Inspekcji Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych (dalej: BI GISZ), I.302.4.258, Zarządzenia w sprawie organizacji i wyszkolenia jednostek KOP, Utworzenie pułku KOP „Karpaty” – rozkaz organizacyjny, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

granicy poprzez sformowanie 8 października 1938 r. Oddziału Wydzielonego (dalej: OW) KOP „Lwów”, którego zadaniem było zabezpieczenie przed działaniami dywersyjnymi i przenikaniem przez granicę ochotników do oddziałów Siczy, spacyfikowanie ukraińskiej działalności nacjonalistycznej na pograniczu oraz wspieranie własnych działań dywersyjnych. Budapeszt postrzegano jako cennego partnera, dążąc do uzyskania granicy polsko-węgierskiej, Warszawa wspierała starania Węgier o przejęcie kontroli nad całym Zakarpaciem. Równocześnie, chcąc przeciwdziałać rosnącemu wpływowi OUN, Polska angażowała się w destabilizację Ukrainy Karpackiej². Oddział Wydzielony KOP „Lwów” został utworzony z pododdziałów odwodowych batalionów KOP z pogranicza polsko-litewskiego i polsko-niemieckiego i objął ochronę granicy na odcinkach Okręgów Zachodnio-Małopolskiego i Wschodnio-Małopolskiego Straży Granicznej – od przełęczy Dukielskiej po rejon miejscowości Żabie. Utworzony w grudniu 1938 r. Pułk KOP „Karpaty” miał docelowo przejąć większość odcinka obsadzanego przez OW KOP „Lwów”. Nastąpiło to z dniem 1 marca 1939 r.³

Dowódcą pułku mianowano ppłk. Władysława Ziętkiewicza. Był on oficerem o bogatym – możliwe, że najbogatszym w całym Wojsku Polskim – doświadczeniu nabytym w jednostkach wysokogórskich. Podczas I wojny światowej służył w c. k. I pułku strzelców krajowych (jednym z górskich regimentów Obrony Krajowej). Dowodził narciarskim oddziałem wywiadowczym w Karpatach, na froncie włoskim pełnił funkcje kolejno komendanta patrolu narciarskiego oraz dowódcy plutonu w kompanii patrolowej, dowódcy kompanii szturmowej, czasowo oddziału ckm, następnie kompanii wysokogórskiej i kompanii przewodników górskich. W 1919 r. stanął na czele Kompanii Wysokogórskiej (Wysoko-Górskiej) Brygady Strzelców Podhalańskich w WP. W okresie międzywojennym dowodził kolejnymi formacjami wysokogorskimi: plutonem detaszowanym (używano także nazwy: pluton

² M.in. wysłano tam grupy dywersyjne, werbowane przez Oddział II Sztabu Głównego, w tym bojówkarzy działających wcześniej na Zaolziu (operacja „Łom”).

³ Piotr Kozłowski, „Oddział Wydzielony Korpusu Ochrony Pogranicza «Lwów» w systemie bezpieczeństwa państwa. Geneza, dyslokacja i zadania”, *Biuletyn Problemy Ochrony Granic* 54 (2014): 4–40; Kozłowski, „Oddział Wydzielony KOP «Lwów» w systemie bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej (1938–1939)”, w *U polskich stali granic. W 90. rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*, red. Artur Ochał, Michał Ruczyński i Paweł Skubisz (Szczecin–Warszawa: Wydawnictwo IPN, 2018), 169–204; Ochał, *Na litewskiej rubieży. Brygada Korpusu Ochrony Pogranicza „Grodno” (1929–1939)* (Warszawa: Wydawnictwo IPN, 2017), 412–414, 434–435.

wysokogórski) 1 Pułku Strzelców Podhalańskich (dalej: pspodh), oddziałem detaszowanym 3 pspodh. Był także komendantem Ośrodka Narciarskiego DOK V Zakopane-Jaszczurówka. W latach trzydziestych jako zastępca dyrektora Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego angażował się w organizację kursów wysokogórskich dla oficerów i podoficerów WP. Po utworzeniu 1 Pułku KOP „Karpaty” objął jego dowództwo⁴.

Escalacja wydarzeń w marcu 1939 r. doprowadziła do zmian na mapie Europy Środkowej. Nastąpił wówczas ostateczny rozpad Czecho-Słowacji: ogłoszenie niepodległości przez Słowację i powstanie w niej proniemieckiego rządu z ks. Jozefem Tiso na czele oraz wkroczenie *Wehrmachtu* do Czech i rozpoczęcie okupacji utworzonego tam Protektoratu Czech i Moraw. 15 marca władze Ukrainy Karpackiej ogłosiły niepodległość Karpato-Ukrainy. Już w tym czasie na teren efemerycznego państwa wkraczały, za zgodą Niemiec, wojska węgierskie, które w ciągu kilku dni złamały opór oddziałów Siczy Karpackiej i doprowadziły do zajęcia całego Zakarpacia przez Węgry. 16 marca na Przełęczy Tucholskiej miała miejsce uroczystość powitania wojsk Królestwa Węgier przez oddziały WP oraz KOP – uczestniczyli w nich również żołnierze pułku KOP „Karpaty” – oraz ustanowienia polsko-węgierskiej granicy – rozciągającej się od położonego na południowy zachód od Cisnej szczytu Czerenin w Bieszczadach, aż po wspomniany Stóg.

Odcinek pułku

Granica na odcinku, który miał być ochraniać przez karpacki pułk KOP, biegła wzdłuż łuku Karpat Wschodnich, od przełęczy Użockiej

⁴ CAW-WBH, Akta Personalne i Odznaczeniowe (dalej: APiO), AP 1769/89/5945, Ziętkiewicz Władysław; CAW-WBH, *Virtuti Militari* (dalej: VM), I.482.82-7751, Ziętkiewicz Władysław; Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego (dalej: IPMS), *Relacje z kampanii 1939 r.*, B.I.61.c, 2 Brygada Górska – 1 pułk KOP „Karpaty” (dalej: B.I.61.c), Władysław Ziętkiewicz, „Uwagi i spostrzeżenia dotyczące przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 1 XII 1939 r.; Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv w Wiedniu (dalej: ÖStA/KA), Manuskrypty (MS) 1400-, *Manuskripte zur Geschichte des 1. Weltkrieges (Wk) 1914*, Ms Tg 56, A. Sloninka von Hodolow, *Geschichte des k.k. Kaiserschützenregimentes Nr I früher Landesschützenregiment Trient Nr I mit Rückblick auf die Organisation der Tiroler Landesverteidigung und Entwicklungsgang der Tiroler Landesschützen*, b.m., b.d., 93, 131, 137; Krzysztof Pięciak, *Ekwipunek wysokogórski*. Wielki Leksykon Uzbrojenia Wrzesień 1939, t. 336 (Warszawa: My Hobby Media 4U, w druku); *Ranglisten der K. K. Landwehr und der K. K. Gendarmarie 1918* (Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1918), 60; Stefan Skalny, „Z dziejów jednostek wysokogórskich w Wojsku Polskim 1919–1931”, *Wierchy* 59 (1993): 78–79, 86–91.

po przełęcz Wyszowską przez Bieszczady Wschodnie, z grzbietem o wysokości 1408 m n.p.m. (Pikuj), między przełęczami Wyszowską i Toruńską a przełęczą Jabłonicką (Tatarską), wiodąc przez Gorgany, których szczyt sięga 1836 m n.p.m. (Wielka Sylwula), następnie przez Czarnohorę ze szczytami sięgającymi ponad 2000 m n.p.m. (z najwyższą w całych Karpatach Wschodnich Howerlą, sięgającą 2061 m n.p.m.), na szczycie Stóg osiągając trójstyk granic państw i zarazem dotykając topograficznej granicy Gór Czywczyńskich. Charakterystyczne dla tego obszaru było występowanie długich, nawet na kilkanaście kilometrów, rozległych grzbietów górskich.

W górach tych, które jak pisał w latach trzydziestych działacz Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i autor przewodników po Karpatach Wschodnich Henryk Gąsiorowski, „komunikacji szczytowej wyłącznie dla celów turyst[ycznych] Beskidy W[schodnie] dotąd niemal nie posiadają”⁵, głównymi traktami komunikacyjnymi były drogi pasterckie tzw. płaje, a w partiach reglowych także ścieżki używane w gospodarce leśnej, wypasie i myślistwie. Wydeptywane najczęściej przez miejscowych pasterzy i robotników leśnych cechowały się dużą zmiennością (związaną np. z podmywaniem przez potoki czy obchodzeniem powstałych trudności terenowych, np. rumowisk skalnych) i trudnościami orientacyjnymi. Nieliczne drogi powstałe podczas I wojny światowej były już w większości w złym stanie, zgniłe i zarośnięte, a część z nich kończyła się w gęstwinie drutów kolczastych.

Za najbardziej niedostępne uchodziły Gorgany, charakteryzujące się dużymi różnicami wysokości względnych i głębokimi dolinami rozdzielającymi sąsiadujące grzbiety, a w partiach szczytowych rumowiskami skalnymi zwanymi gorganami lub grechotami, omijanymi nawet przez płaje, oraz rozległymi połaciami kosodrzewiny, utrudniającymi poruszanie się. W niektórych miejscach odległość między grzbietem granicznym a najbliższymi miejscowościami sięgała kilkunastu kilometrów (miejscami była nawet większa, np. ze szczytu Busztuła do Osmołody jest ok. 25 km). Ewentualnym miejscem schronienia w razie załamania pogody lub innego zagrożenia mogły być góralskie koliby lub schroniska i schrony turystyczne, np. na połoninie Steryszora pod Czarną Klewą. Także współcześnie omawiany obszar – obecnie w całości w granicach Ukrainy – to góry trudno dostępne i w większości,

⁵ Henryk Gąsiorowski, *Przewodnik po Beskidach Wschodnich*, t. 1, cz. 1, *Bieszczady* (Lwów–Warszawa: Książnica – Atlas, 1935), 3.

prócz osad pasterzy i robotników leśnych, niezamieszkane. Za góry łagodniejsze i bardziej przystępne uchodziły Bieszczady Wschodnie z ich płaskimi i szerokimi grzbietami o połączonych stokach, w większości porośniętych lasami, a także Czarnohora z jej rozległymi połoninowymi pasmami i rozrzuconymi po same grzbiety zabudowaniami huculskich wsi. Drogi prowadziły do większych miejscowości, wiodąc przez najdogodniejsze komunikacyjnie przełęcze. Miejscowości, w których znajdowały się garnizony pułku, były stosunkowo dobrze skomunikowane koleją, dzięki połączeniom zapewnianym przez węzłową stację w Stryju, przez którą przechodził m.in. szlak Lwów-Czop wiodący przez Skole i Sławsko. Komunikację zapewniały również Kolej Lokalna Delatyn-Kołomyja-Stefanówka, wiodąca przez Nadworną i Worochtę, oraz linia Sambor-Czop, prowadząca przez Sianki.

Beskidy Wschodnie, zwłaszcza Czarnohora, w okresie II Rzeczypospolitej były popularnym miejscem wędrówek turystycznych, a także wycieczek letników (np. do Worochty, Jaremcza, Delatyna), a w okresie zimowym popularnym celem wypraw narciarskich (szczególnie Worochta i Sianki), cywilnych oraz wojskowych (o tych ostatnich szerzej dalej). Czas przejścia szlakami turystycznymi od Sianek po Stóg – niemal całego odcinka, za który odpowiadał pułk – szacowano na 17–18 dni marszu, uwzględniając trzy dni odpoczynku i zejścia ze szlaku głównego⁶.

Organizacja i dyslokacja pułku KOP „Karpaty”⁷

Określone w rozkazie organizacja i dyslokacja nowej jednostki przedstawiały się następująco:

- * dowództwo pułku z drużyną łączności, kierownictwem V rejonu intendentury, plutonem żandarmerii „Karpaty” i placówką wywiadowczą nr 11 – m.p. Stryj;

Pluton żandarmerii oraz placówka wywiadowcza nr 11 funkcjonowały przy pułku, ale nie wchodziły w jego skład. Pluton żandarmerii był częścią Dywizjonu Żandarmerii KOP, natomiast placówka wywiadowcza była elementem składowym Wywiadu KOP. Dowódcy plutonu

⁶ Ibid.; Gąsiorowski, *Przewodnik po Beskidach Wschodnich*, t. 1, cz. 2, *Gorgany* (Lwów–Warszawa: Książnica – Atlas, 1935); Gąsiorowski, *Przewodnik po Beskidach Wschodnich*, t. 2, *Pasma Czarnohorskie* (Lwów–Warszawa: Książnica – Atlas, 1933).

⁷ Odnotowano także nieformalne użycie nazw Pułk KOP „Stryj” i Stryjski Pułk KOP.

żandarmerii i kierownik placówki nie podlegali pod względem służbowym dowódcy pułku⁸.

Batalion KOP „Skole” (długość odcinka: 91 km):

- * dowództwo batalionu z drużyną łączności – Skole,
- * 1 kompania graniczna a’ 5 strażnic – Sianki; długość odcinka: 36 km,
- * 2 kompania graniczna a’ 4 strażnice – Smorze; długość odcinka: 28 km,
- * 3 kompania graniczna a’ 5 strażnic – Ławocze; długość odcinka: 27 km,
- * posterunek żandarmerii KOP – Skole.

Batalion KOP „Dolina” (długość odcinka: 83 km):

- * dowództwo batalionu z drużyną łączności – Dolina,
- * 1 kompania graniczna a’ 3 strażnice – Ludwikówka; długość odcinka: 27 km,
- * 2 kompania graniczna a’ 6 strażnic – Osmołoda; długość odcinka: 56 km,
- * posterunek żandarmerii KOP – Dolina.

Batalion KOP „Nadwórna” („Worochta”; długość odcinka: 131 km)⁹:

- * dowództwo batalionu z drużyną łączności – Nadwórna,

⁸ Na temat żandarmerii KOP zob. Marcin Wasilewski, *Dywizjon Żandarmerii Korpusu Ochrony Pogranicza w latach 1927–1939* (Łódź: ArchaeGraph Wydawnictwo Naukowe, 2020). O placówce wywiadowczej KOP nr 11 zob. Łukasz Ulatowski, „Odprawa zastępcy szefa Biura Wywiadu Oddziału II Sztabu Głównego z szefem wywiadu Korpusu Ochrony Pogranicza: Warszawa, 31 sierpnia 1939 r. – notatka służbowa”, academia.edu, dostęp sierpień 26, 2025, https://www.academia.edu/122970781/%C5%81lukasz_Ulatowski_Odprawa_zast%C4%99p-cy_szefa_Biura_Wywiadu_Oddzia%C5%82u_II_Sztabu_G%C5%82u_C3%B3wnego_z_sze-fem_wywiadu_Korpusu_Ochrony_Pogranicza_Warszawa_31_sierpnia_1939_r_notat-ka_s%C5%82u%C5%BCbowa, 31–32.

⁹ Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie (dalej: ASGr), Dowództwo KOP, 177/151, Szkice dyslokacyjne jednostek KOP, Baon KOP „Skole”, 5 I 1939 r., b.m.; Baon KOP „Dolina”, b.d. [styczeń 1939], b.m.; Baon KOP „Nadwórna”, b.d. [styczeń 1939 r.], b.m.; CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Skład organizacyjny pułku KOP „Karpaty”, Załącznik nr 1 do L.8000/tj.Og. Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p. W maszynopisie rozkazu oraz załącznika zapisano baon KOP „Worochta”. Na dokumentach naniesiono szereg odręcznych poprawek, m.in. skreślono baon „Worochta”, wpisując w to miejsce „Nadwórna” oraz zmodyfikowano liczbę strażnic w poszczególnych kompaniach granicznych. Powyżej przedstawiono brzmienie rozkazu po uwzględnieniu tychże poprawek. Według zachowanych rozkazów dziennych na początku 1939 r. używano nazwy batalion KOP „Nadwórna”, w którego skład wchodziły kompanie graniczne: 1. „Rafajłowa”, 2. „Worochta”, 3. „Żabie”. Zob. ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/166, Rozkazy dzienne dowództwa batalionu granicznego „Delatyn” (dalej: 185/166).

- * 1 kompania graniczna a' 4 strażnice – Rafajłowa; długość odcinka: 39 km,
- * 2 kompania graniczna a' 5 strażnic – Worochta; długość odcinka: 30 km,
- * 3 kompania graniczna a' 4 strażnice – Żabie; długość odcinka: 22 km,
- * posterunek żandarmerii KOP – Nadwórna.

Szczegółową dyslokację pułku, jego batalionów, kompanii, strażnic i placówek przedstawia mapa zamieszczona na końcu niniejszego artykułu.

Ogółem w skład pułku wchodziło dowództwo, trzy dowództwa batalionów, osiem kompanii granicznych i 36 strażnic, pluton żandarmerii, placówka wywiadowcza i kierownictwo V rejonu intendentury. Tymczasowo także oddziały radiotelegraficzne przydzielone do OW KOP „Lwów” znajdującego się na granicy południowej.

Zwraca uwagę, że w początkowym etapie organizacji w żadnym z batalionów granicznych nie utworzono kompanii odwodowej ani kompanii ckm. Tym samym odbiegały one od schematu organizacyjnego batalionów KOP. Dopiero w dalszych fazach organizacji przewidziano utworzenie plutonów: łączności, pionierów, kompanii ckm, trzech kompanii odwodowych i jednej kompanii szkolnej strzeleckiej (pełniącej funkcję pułkowej szkoły podoficerskiej kształcącej elewów obowiązkowej służby czynnej). Na czas organizacji pułku przejściowo korzystano z infrastruktury 53 Pułku Piechoty (dalej: pp) w Stryju, a w służbie granicznej z placówek Straży Granicznej (dalej: SG).

Etatowa liczebność oddziałów i pododdziałów przedstawiała się następująco¹⁰:

- * dowództwo pułku: czterech oficerów (dowódca – płk, adiutant – kpt., oficer graniczny – kpt., dca łączności – kpt.), dziewięciu

¹⁰ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Utworzenie pułku KOP „Karpaty” – rozkaz organizacyjny, Warszawa, 1938 r., b.p.; Tymczasowy skład osobowy, środków przewozowych i uzbrojenia dtwa pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 2 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38., Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Tymczasowy skład osobowy, środków przewozowych i uzbrojenia kompanii granicznej typu I Pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 4 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Tymczasowy skład osobowy i uzbrojenia plutonu żandarmerii KOP „Karpaty”. Załącznik nr 8 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Tymczasowy skład osobowy i uzbrojenia dowództwa baonu pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 3 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

- podoficerów (w tym siedmiu zawodowych), 10 szeregowców oraz jeden funkcjonariusz cywilny (kierownik budowli KOP);
- * dowództwo batalionu: sześciu oficerów (dowódca – ppłk, adiutant – kpt., kwatermistrz – mjr, płatnik – kpt., lekarz – kpt., dca plutonu łączności – kpt.), ośmiu podoficerów zawodowych, jeden nadterminowy, pięciu podoficerów i 19 szeregowców zasadniczej służby wojskowej oraz jeden funkcjonariusz cywilny (cywilny pracownik kontraktowy – instruktor oświaty i propagandy);
 - * kierownik V rejonu intendenty: jeden oficer – mjr, jeden podoficer zawodowy;
 - * pluton żandarmerii „Karpaty”: jeden oficer – kpt., 10 podoficerów zawodowych (zastępca dowódcy plutonu – chor., trzy posterunki żandarmerii), trzech kaprali i sześciu starszych strzelców zasadniczej służby wojskowej;
 - * placówka wywiadowcza nr 11: pięciu oficerów (kierownik placówki – mjr, oficer ofensywny – kpt., dwóch oficerów kontrwywiadu – kpt., oficer przeciwpromytniczy – kpt.), trzech podoficerów zawodowych (personel pomocniczy i kancelaryjny) oraz 14 funkcjonariuszy cywilnych;
 - * kompania graniczna o trzech strażnicach: dwóch oficerów (dowódca kompanii – kpt., dowódca plutonu granicznego – por.), siedmiu podoficerów zawodowych (podoficer graniczny, szef kompanii – st. sierż., dowódcy 2 strażnic, podoficer gospodarczy – sierż., podoficer sanitarny, dowódca strażnicy – plut.), trzech kaprali nadterminowych oraz pełniący zasadniczą służbę wojskową: pięciu kaprali i trzech st. strz. – absolwentów kompanii szkolnych i 54 szeregowców. Obsadę strażnicy stanowili: jeden podoficer zawodowy, jeden podoficer nadterminowy, dwóch absolwentów kompanii szkolnej KOP (kpr., st. strz.) i 16 strzelców, w tym kucharz. Szef kompanii lub podoficer gospodarczy pełnił również obowiązki podoficera broni kompanii. W zależności od liczby strażnic w kompanii istniał 1, 2 lub 3 plutony graniczne.

Terminy organizacji wyznaczono na 10 stycznia 1939 r. dla dowództwa pułku, kierownictwa V rejonu intendenty, plutonu żandarmerii i placówki wywiadowczej, 15 stycznia dla dowództw baonów i 20 stycznia dla dowództw kompanii. Do końca miesiąca kompanie graniczne miały osiągnąć tymczasowe miejsca postoju przewidziane dla ochrony granic i 22–31 stycznia odbyć przeszkolenie narciarskie.

W fazie początkowej formowania pułku, którą wyznaczono na czas do 20 września 1939 r., miał on osiągnąć stan¹¹ 46 oficerów, 141 podoficerów zawodowych i 52 nadterminowych oraz 971 podoficerów i szeregowych zasadniczej służby wojskowej, a także 18 funkcjonariuszy cywilnych, uzbrojonych w 1048 kbk z bagnetem, 103 pistolety, 22 szable, 11 bagnietów luznych i 44 rkm. Liczbę kompanii i strażnic w poszczególnych batalionach dostosowano do ukształtowania terenu i długości przydzielonych odcinków. Obsadę strażnicy stanowili etatowo: jeden podoficer zawodowy, jeden nadterminowy, dwóch absolwentów kompanii szkolnej KOP (starsi strzelcy i kaprale) i 16 strzelców (wśród nich jeden kucharz)¹². W powyższym wyliczeniu nie uwzględniono broni zespołowej, w którą miały zostać uzbrojone formowane w późniejszym czasie kompanie ckm. Do czasu objęcia służby granicznej na odcinku pułku pozostawiono obsadę Straży Granicznej – placówki Obwodu SG „Stryj” wchodzącego w skład Wschodnio-Małopolskiego Inspektoratu Okręgowego, tymczasowo podporządkowaną dowódcy pułku KOP; według stanu na 5 stycznia 1939 r. było to dwóch oficerów i 140 szeregowych SG. Definitywne objęcie odcinka granicznego przez karpacki pułk KOP miało nastąpić 15 lutego 1939 r.

Wobec zaostrzania się sytuacji polsko-niemieckiej i konieczności zabezpieczenia granicy polsko-słowackiej, na mocy rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych (dalej: MSWojsk.) L. 7677/tj.Org.39 z 15 lipca 1939 r. przystąpiono do organizacji 2 Pułku KOP „Karpaty”. Miał on zostać sformowany do 26 lipca 1939 r., i składać się z dwóch batalionów KOP: „Dukla” i „Komańcza”; jego dowódcą został ppłk Jan Zachodny. W związku z utworzeniem tego pułku jednostka ppłk. Ziętkiewicza otrzymała numer „1”. Została również przeorganizowana do stanu dwubatalionowego, a część żołnierzy przesunięto do 2 Pułku KOP „Karpaty”. Zmodyfikowano także numerację poszczególnych kompanii. Latem 1939 r. podjęto również działania zmierzające do sformowania plutonów przeciwpancernych oraz plutonów specjalnych złożonych z drużyn: saperów, przeciwpancernej oraz zwiadowców. W chwili rozpoczęcia

¹¹ W stosunku do omówionego wyżej stanu początkowego zmiany uwzględniały planowane na 1 IV 1939 r. rozwinięcie drużyn łączności batalionu w plutony, planowane na lipiec 1939 r. przybycie 9 żandarmerii oraz zwiększenie etatu o stanowisko II zastępcy dowódcy dywizjonu żandarmerii.

¹² CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Tymczasowy skład osobowy, koni, środków przewożowych i uzbrojenia kompanii granicznej typu IV a' 6 strażnic pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 5 do L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

wojny 1 Pułk KOP „Karpaty” składał się z batalionów „Skole” mjr. Jerzego Dębowskiego (kompanie graniczne: „Sławsko”, „Sianki”, „Ludwikówka”) i „Delatyn” mjr. Augustyna Swaczyny (kompanie graniczne: „Osmołoda”, „Rafajłowa”, „Worochta”, „Żabie”)¹³.

Umundurowanie i wyposażenie

Wizerunek żołnierzy Pułku KOP „Karpaty” odbiegał od typowego obrazu żołnierzy KOP. Gdy pułk był formowany, podoficerowie i żołnierze odchodzący z macierzystych batalionów mieli zostać w nich wykwapowani w następujące zestawy mundurowe. Zasadniczy zestaw wyjściowy i ćwiczebny szeregowego obejmował: czapkę okrągłą KOP, rogatywkę polową, płaszcz sukieny piechoty, kurtkę i spodnie sukienne z owijkami, trzewiki juchtowe i trzewiki narciarskie. Zestaw żandarmski składał się z czapki okrągłej KOP, rogatywki polowej, płaszcza sukienego kawalerii, kurtki sukiennej, spodni sukienych kawalerii z karwaszami, spodni długich z owijkami, butów kawaleryjskich i trzewików narciarskich. Zestawy obejmowały po dwa płaszcze, kurtki i spodnie sukienne – jedno jakości „a” i drugie jakości „b” (w razie braku klasy „a”, należało wydać ekwipunek „b”), a także dwie pary trzewików. Na zestaw bielizny letniej składały się: szalik pod kurtkę (halsztuk), koszula i kalesony lniane (po 2 szt.), onuce flanelowe, chustka do nosa i ręcznik (po 3 szt.), a na zestaw wyposażenia zimowego: szalik wełniany, kaftan dziany, kalesony zimowe dziane (2 szt.) oraz rękawice wełniane z pokrowcem. Zestaw pościeli koszarowej tworzyły dwa prześcieradła i poszewki, wyspa i koc koszarowy, który przysługiwał tylko żołnierzom służby zasadniczej i nadterminowej. Na zestaw oporządzenia pieszego i żandarmskiego składały się: tornister typu polskiego, pas główny, pięć troków, chlebak „typowy”, menażka, manierka, niezbędnik, przybory do czyszczenia i szycia, szczoteczka do zębów i ostrogi z rzemykami (tylko dla żandarmów). Na wyposażenie żandarmów składały się: sznur żandarmski, portfel żandarmski, torba żandarmska, kajdanki, futerał

¹³ ASGr, Dowództwo KOP, 177/127, Rozkaz organizacyjny w sprawie utworzenia 2. Pułku KOP „Karpaty”, Warszawa, 15 VII 1939 r., 2–26; Brygada KOP „Podole”, 185/166, Rozkaz dzienny nr 23, Delatyn, 24 VI 1939 r., 99; Jerzy Prochwicz, „Korpus Ochrony Pogranicza w przededniu wojny – cz. II. Przemiany organizacyjne i przygotowania KOP w 1939 roku”, *Wojskowy Przegląd Historyczny* 4/150 (1994): 6; Prochwicz, *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku* (Warszawa: Neriton, 2003), 71–72; Piotr Sadowski i Pięciak, *Brygady Górskie Strzelców cz. 1. Wielka Księga Piechoty Polskiej 1918–1939*, t. 52 (Warszawa: Edipresse Polska, 2020), 21.

na przybory, kożuszek kawaleryjski, płaszcz brezentowy z kapturem. Zestaw narciarski żandarma obejmował także skarpety wełniane i łapawice brezentowe. Trzewiki narciarskie miały być klasy „a” lub najlepszej jakości klasy „b” i – jak podkreślono – dobrze dopasowane. W razie braku odpowiedniej jakości trzewików braki miały zostać uzupełnione przez intendenturę KOP¹⁴. Żołnierze otrzymali też maski przeciwwiatrowe wz. 32 w torbach¹⁵.

Do jednostek formujących żołnierze mieli przybywać w butach kawaleryjskich, które już na miejscu miały zostać wymienione na trzewiki sznurowane i owijki, przydzielane jednostkom formującym ze składnic mundurowych, natomiast obuwie kawaleryjskie miało być zwrócone do macierzystych jednostek (wyjątkiem był batalion „Skałat”, który wyposażał odchodzących żołnierzy w 2 pary trzewików i 2 pary owijek). W przypadkach, gdy trzewiki nie zdążyły dotrzeć do jednostek formujących, wymiana obuwia miała nastąpić w Pułku KOP „Karpaty”. Podoficerowie zawodowi i nadterminowi przydzieleni do dowództw pułku i baonów mieli przybywać do pułku w butach kawaleryjskich, których wymiana miała nastąpić w późniejszym czasie.

Baony formujące kompanie graniczne wyposażały je również w przedmioty wyposażenia zbiorowego: płachty namiotowe (200 szt.), fartuchy, czapki i bluzy kucharskie (56 szt.) oraz kożuszki kawaleryjskie (64)¹⁶. Ponadto materiał mundurowy miał zostać przydzielony ze składnic mundurowych MSWojsk. oraz z zakupów przeprowadzonych przez Szefostwo Intendentury KOP. Ze składnic pochodziły trzewiki sznurowane, owijki (1894 szt.), buty filcowe (150 szt.), kożuchy wartownicze (150 szt.), niedźwiadki (rodzaj ocieplaczy na obuwie; 150 szt.), ochronne, maskujące na śniegu pokrowce na czapki, bluzy, spodnie, pokrowce na trzewiki i worki na ubiory śniegowe, wiatróvky z kapturami (400 szt.), koce polowe, koszule letnie, kalesony (1009 szt.), zestawy pościeli koszarowej i sienniki. Intendentura KOP miała zakupić dalszych 500 wiatrówek z kapturami, 1800 skarpet narciarskich, 800 rękawic jednopałczastych i łapawic brezentowych

¹⁴ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Utworzenie pułku KOP „Karpaty” – rozkaz organizacyjny, Warszawa, 1938 r., b.p.; Zestawy mundurowe. Załącznik nr 13 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

¹⁵ CAW-WBH, Oddział I Sztabu Generalnego (dalej: Oddział I SG), I.303.3.669, Koszt materiału uzbrojenia przewidzianego dla karpackiego pułku KOP, b.m., b.d., 238.

¹⁶ Ibid., Rozdzielnik mat. mund. wyposażenia zbiorowego. Załącznik nr 14 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38., Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

oraz 500 kominiarek. Ekwipunek miał być przydzielany stopniowo między styczniem a 10 marca 1939 r.¹⁷

Jednym z kluczowych elementów wyposażenia, z uwagi na jego znaczenie w poruszaniu się w trudnym górskim terenie, był ekwipunek narciarski. „Wobec konieczności natychmiastowego zaopatrzenia Pułku KOP «Karpaty» i niemożności zakupu tego sprzętu na rynku” rozkazano przekazać z wszystkich oddziałów KOP wszelkie dostępne narty turystyczne firmy „St. Zubek i Fr. Bujak”. Były to narty biegowe, wyróżniające się uniwersalnymi wiązaniami, opatentowanymi przez Zubka w 1930 r.¹⁸ Ponieważ nart tych nie wystarczyło do zaspokojenia potrzeb, braki miały być uzupełnione przez komendanta Centralnej Szkoły Podoficerskiej KOP i dowódcę batalionu „Suwałki” przez przydzielenie z zapasów „nart produkcji osowieckiej”, wykonanych z jesionu górskiego – nowych, a w razie ich braku – najlepszych z posiadanych. Według rozdzielnika przekazanych miało zostać 635 par nart zakopiańskiej wytwórni oraz 321 par pochodzących z Osowca. Przydział nart obliczono na pełny stan szeregowych i ok. 50% kadry zawodowej pułku. Ekwipunek miał być wydawany natychmiast po przybyciu szeregowych celem dopasowywania oraz jak najszybszego rozpoczęcia szkolenia. Ponadto każda strażnica otrzymywała po 6 par fok (pasów tkaniny zakładanych pod ślizgi nart, umożliwiających podchodzenie pod górę), dwa zapasowe dzioby aluminiowe (wzmocnienia czubków nart) oraz po jednym komplecie ratowniczym składającym się z 20 m liny, czekana i 4 par raków. Na dodatkowe wyposażenie narciarskie służące do szkolenia, przydzielone w późniejszym terminie, składały się foki (18–36 szt. na kompanię), aluminiowe dzioby (7–12 szt.) oraz smar do konserwacji nart. Sprzętem narciarskim mieli dysponować również żandarmi pułku; miał on pochodzić z zapasów jednostek KOP delegujących żandarmów do plutonu żandarmerii KOP „Karpaty”¹⁹.

¹⁷ Ibid., Rozdzielnik materiału mundurowego. Załącznik nr 15 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

¹⁸ Wytwórnia nart Stanisława Zubka i Franciszka Bujaka mieściła się w Zakopanem, produkowała narty, kijki, buty i smary. Zubek był góraliem i zawodnikiem klubu sportowego SN PTT a Franciszek Bujak instruktorem narciarskim i sportowcem, olimpijczykiem oraz w 1920 r. podoficerem Szkoły Wysokogórskiej WP. Kacper Będkowski i Maria Gmyrek, „Historia jednego eksponatu – przedwojenne narty firmy St. Zubek”, muzeumzdunskawola.pl, dostęp luty 5, 2025, <https://muzeumzdunskawola.pl/2018/01/06/historia-jednego-eksponatu-predwojenne-narty-firmy-st-zubek/>.

¹⁹ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Rozdzielnik nart dla pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 17 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; ASGr, Brygada

Pułkowi przyznano oraz sprzęt kancelaryjny oraz mapy w skali 1:300 000 i 1:100 000 obejmujące Karpaty Wschodnie na odcinku pułku od Bieszczadów po trójstyk granic, południowo-wschodnią Polskę po Brzeżany i Stanisławów, a także tereny Słowacji i Węgier²⁰.

Na początku marca 1939 r., na podstawie rozkazu nr 5 dowódcy pułku²¹, zarządzono tymczasowy (do czasu zatwierdzenia przez dowódcę KOP) ubiór polowy do służby granicznej dla szeregowych, podoficerów i oficerów:

- * czapka rogatywka polowa jak w armii,
- * bluza zwykła,
- * bluza wiatrowa – zimą,
- * rękawice brezentowe – zimą,
- * spodnie długie,
- * owijki sięgające poniżej łydki,
- * pokrowce na buty – zimą,
- * trzewiki kute²².

Zalecono, by dowódcy kompanii meldowali o spostrzeżeniach dotyczących używania mundurów i oporządzenia w warunkach służby w terenie górskim, zwracając szczególną uwagę na zalety i wady wiatrówek, łapawic i rękawic, getrów, pokrowców na trzewiki oraz onuc i skarpet²³. Być może wynikiem tych uwag było wydane na początku maja 1939 r. przez dowódcę pułku zezwolenie na noszenie wiatrówki przez cały rok, zwłaszcza na patrole. Zdjętą bluzę należało podczas patroli nosić na pasie głównym, wsuniętą pod pas z lewego boku w tyle, przewieszoną przez lewe ramię lub złożoną pod klapą tornistra²⁴.

KOP „Podole”, 185/163, Rozkazy dzienne batalionu granicznego „Dolina” (dalej: 185/163), Rozkaz dzienny nr 21, Dolina, 13 II 1939 r., 12.

²⁰ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Utworzenie pułku KOP „Karpaty” – rozkaz organizacyjny, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Zestawy mundurowe. Załącznik nr 13 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Rozdzielnik mat. mund. wyposażenia zbiorowego. Załącznik nr 14 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Rozdzielnik materiału mundurowego. Załącznik nr 15 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Rozdzielnik nart dla pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 17 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; ASG, 185/163, Rozkaz dzienny nr 21, Dolina, 13 II 1939 r., 12–13; Rozkaz dzienny nr 46, Dolina, 14 III 1939 r., 49.

²¹ Rozkaz ten najprawdopodobniej się nie zachował.

²² ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/163, Rozkaz dzienny nr 43, Dolina, 10 III 1939 r., 44; 185/166, Rozkaz dzienny nr 13, Delatyn, 11 III 1939 r., 33.

²³ Ibid., 185/166, Rozkaz dzienny nr 13, Delatyn, 11 III 1939 r., 35.

²⁴ Ibid., Rozkaz dzienny nr 20, Delatyn, 9 V 1939 r., 67.

Analogicznie jak w jednostkach piechoty, oficerowie na stanowiskach do dowódcy plutonu włącznie i chorążowie w ubiorze polowym bojowym, polowym ćwiczebnym oraz służbowym, występując jako dowódcy w szeregach, mieli mieć na sobie spodnie piechoty z owijkami. Podoficerowie i szeregowi mieli nosić takie spodnie do ubioru polowego ćwiczebnego i bojowego oraz służbowego, z tym że w okresie od 15 kwietnia do 15 października obowiązywały ich spodnie z tkaniny lnianej. Przy ubiorze pozasłużbowym (wyjściowym) podoficerowie niezawodowi i szeregowcy nosili spodnie piechoty bez owijek, mające zaprasowane przez środek nogawki²⁵. Przemundurowanie w letnie, lniane mundury następowało na rozkaz dowódcy batalionu; kurtki i spodnie sukienne oraz trzewiki narciarskie miały zostać wyczyszczone, zakonserwowane i zdane²⁶.

Jako ciekawostkę związaną z kwestią dyscypliny i wyglądu zewnętrznego żołnierzy odnotujemy fakt, iż według regulaminu służby wewnętrznej żołnierze służby zasadniczej mieli być krótko ostrzyżeni i nie wolno było im nosić żadnego zarostu prócz wąsów. Rozkazem dowódcy KOP nr 16/33 zezwolono w ostatnich trzech miesiącach służby przed odejściem do rezerwy, za zgodą dowódcy pododdziału, na noszenie włosów długości do 3 cm. Zezwolenie na „dłuższe fryzury” – jak je określano – traktowano jako wyróżnienie za nienaganne sprawowanie i chętnie pełnienie służby²⁷.

Umundurowanie we wrześniu 1939 r.

Jak przedstawiało się umundurowanie pułku podczas walk we wrześniu 1939 r.? Brak na ten temat szczegółowych relacji. Podczas mobilizacji żołnierzom wydano nowe umundurowanie kategorii „a”²⁸; co do zasady ubiór polowy bojowy obejmował mundury sukienne. Szeregowi, oficerowie oraz dowódcy plutonu posiadali trzewiki z owijkami i tak wyposażeni wyruszyli na wojnę²⁹. Czy podczas działań wojennych

²⁵ Ibid., Rozkaz dzienny nr 19, Delatyn, 21 IV 1939 r., 63.

²⁶ Ibid., 185/163, Rozkaz dzienny nr 85, Dolina, 4 V 1939 r., 105.

²⁷ Ibid., 185/166, Rozkaz dzienny nr 18, Delatyn, 17 IV 1939 r., 55; 185/163, Rozkaz dzienny nr 35, Dolina, 1 III 1939 r., 36;

²⁸ IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Kazimierz Milczak, „Cz. II. Działania oddziałów własnych”, b.m., b.d., b.p.

²⁹ Podchorąży Karol Skrzypek z 1 pspodh, który od 6 do 11 września brał udział w działaniach wojennych w składzie I batalionu („Skole”) 1 Pułku KOP „Karpaty” zanotował sylwetkę jednego z oficerów: „wyglądał zawsze bojowo, zawsze w hełmie, spodnie o kroju narciarskim

używano kurtek wiatrówek? Wydaje się, że żołnierze pułku korzystali raczej z płaszczy, które również posiadali na wyposażeniu i które były częścią ubioru polowego bojowego. Nietypowego umundurowania nie odnotowano we wspomnieniach uczestników walk, nie pojawia się ono także na znanych autorowi fotografiach jeńców wykonywanych przez żołnierzy niemieckich dywizji górskich.

Wspominano natomiast „bojowy” wygląd, wyróżniający żołnierzy KOP. „Znów to dobre wojsko” – zapisał z uznaniem plut. pchor. Karol Skrzypek z 1 pspodh, wszedłszy na doskonale zakamuflowane stanowisko ckm w rejonie Gorlic: „na hełmach gałązki maskujące przedpiersia stanowisk zlewają się całkowicie z otoczeniem [...]. Na jednym ze skrzyżowań stała grupa oficerów, wszyscy w mundurach polowych, takich samych jak szeregowcy, w hełmach, z visami, koło nich jakiś plutonowy z erkaemem w ręku, w pozycji jakby miał z niego polować na dzikie kaczki. Niektórzy z oficerów mieli granaty ręczne wetknięte za pas lub za kieszonki na piersi, a równocześnie w dziurce od guzika kieszeni na niebieskiej wstążce medaliki Matki Boskiej. Wyglądali groźnie, tylko te medaliki ujmowały nieco tej marsowości”³⁰.

Inspiracje i źródła ubioru

Skąd zaczerpnięto koncepcje ubioru wysokogórskiego dla jednostek KOP? Najprawdopodobniej istotną rolę odegrał tu ppłk Ziętkiewicz. Był on oficerem doświadczonym w działaniach w terenie górskim. Podczas I wojny światowej walczył w szeregach austro-węgierskiego I Pułku Strzelców Cesarskich³¹, dowodząc wyspecjalizowanymi pododdziałami góorskimi: patrolem narciarskim w Karpatach podczas walk w Bieszczadach, plutonem w kompanii patrolowej³², kompanią wysokogórską

wpuszczone do butów turystycznych, przy pasie zdobyczne parabellum, pod brodą lornetka”. Karol Skrzypek, *Podkarpackim szlakiem wrzeźnia* (Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, 1986), 63.

³⁰ Ibid., 48–49.

³¹ W niektórych publikacjach Ziętkiewicza błędnie przypisuje się go do jednostek cesarskich strzelców tyrolskich, w polskiej literaturze często błędnie określanych jako formacje górskie. W rzeczywistości służył w I Pułku Strzelców Krajowych (*k.k. Landesschützenregiment Nr. I „Trient”*) przemianowanym w 1917 r. na I Pułk Strzelców Cesarskich (*k. k. Kaiserschützenregiment nr I „Trient”*), będącym częścią jednostek górskich austro-węgierskiej Obrony Krajowej (*k.k. Landwehr Gebirgsruppen*).

³² Kompanie takie, określane jako *Streifkompagnie*, były wystawiane m.in. przez pułki strzelców krajowych oraz pułki cesarskich strzelców tyrolskich i pełniły służbę patrolową w górach. Podczas wojny część z nich została przeorganizowana w kompanie wysokogórskie.

nr 28³³ i kompanią przewodników górskich³⁴. W latach 1919–1920 był dowódcą Kompanii Wysokogórskiej i Szkoły Wysokogórskiej – jedynych wyspecjalizowanych formacji wysokogórskich w Wojsku Polskim³⁵.

Podczas działań w wysokich Tatrach oficerowie i żołnierze, wśród których było wielu taterników i sportowców, używali specyficznego ekwipunku. Było to wyposażenie pozostałe po habsburskiej armii, używane w jej formacjach wysokogórskich, a także ubiory i wyposażenie sportowe. Składały się na nie m.in. gogle chroniące przed ślepotą śnieżną, kurtki i spodnie wiatrowe, obuwie górskie³⁶ noszone z owijaczami lub getrami, plecaki (wzoru wojskowego lub sportowego modelu tzw. systemu Bilgeriego), czekany, kije (tzw. alpensztoki), narty z kijkami, liny, a także karabinki Mannlicher M 1895 w wersjach dla jednostek górskich lub jazdy, z pasami umożliwiającymi regulację długości³⁷. *Espirit de corps* formacji podkreślała wyjątkowa odznaka

³³ W 1917 r. był podporucznikiem rezerwy I Pułku Strzelców Cesarskich, przydzielonym do kompanii wysokogórskiej nr 28 (niem. *Hochgebirgskompagnie* 28). Jako oficer tej jednostki został dekretem z 21 XI 1917 r. odznaczony Krzyżem Zasługi Wojskowej 3. Klasy z Wojenną Dekoracją z Mieczami. „Auszug aus dem Verordnungsblatte Nr. 221 für das k. u. k. Heer vom 21. Nov. 1917”, *Feldblatt*, listopad 2, 1917, 3. Kompania wysokogórska nr 28 działała odrębnie od macierzystego pułku, w 1917 r. podlegała Rejonowi II grupy gen. piech. Piotra Ferdynanda. ÖStA/KA, Feldakten 1321–1918, Neue Feldakten 1914–1918, Korps Kommandos, Korps XX. Korps (neu), Korps Roth, 1916–1918 (Serie), Perzentuelle sprachliche Zusammenstellung der Fusstruppen nach Sprachen, Op Nr 3801/5, b.d. [sierpień 1917], b.p.

³⁴ Podczas działań wojennych sformowano oddziały i kompanie przewodników górskich (niem. *Bergführer Abteilung*, *Bergführerkompagnie*, *Bergführer-Sturmkompanie*). Były one jednostkami administracyjnymi, ich żołnierzy pod względem ewidencyjnym zaliczano do stanu osobowego pułków tyrolskich strzelców cesarskich i pułków strzelców cesarskich. Jednostkami taktycznymi były plutony i patrole, przydzielane poszczególnym batalionom i pułkom; ich żołnierze pełnili funkcje przewodników dla jednostek rozmieszczonych w wysokich górach.

³⁵ CAW-WBH, VM I.482.82-7751, Ziętkiewicz Władysław; *Ranglisten der K. K. Landwehr und der K. K. Gendarmerie 1917* (Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1917), 67, 239; ÖStA/KA, Manuskripte (MS) 1400-, Manuskripte zur Geschichte des 1. Weltkrieges (Wk) 1914, Ms Tg 56, A. Sloninka von Hodolow, „Geschichte des k.k. Kaiserschützenregimentes Nr I früher Landesschützenregiment Trient Nr I mit Rückblick auf die Organisation der Tiroler Landesverteidigung und Entwicklungsgang der Tiroler Landesschützen”, b.m., b.d., 93; *Ranglisten der K. K. Landwehr und der K. K. Gendarmerie 1918* (Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1918), 60, 111.

³⁶ Obuwie górskie, zarówno cywilne jak i wojskowe (austro-węgierskie trzewiki górskie dla jednostek Armii Wspólnej oraz odrębny wzór dla Obrony Krajowej), charakteryzowało podkucie podeszw maszynowymi gwoździami ochronnymi oraz blaszkami nazywanymi trikuniami (tę nazwę przenoszono niekiedy na całość podkucia, a nawet na cały but).

³⁷ Na temat wyposażenia austro-węgierskich jednostek górskich zob. *Adjustierungsvorschrift für die k. k. Landwehr. I Teil. Allgemeine Bestimmungen und Sortenbeschreibung* (Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1911), 46–47; *Adjustierungsvorschrift für die k. k. Landwehr. II Teil.*

w formie szarotki nad parzenicą, wprowadzona w 1920 r. dla stałego personelu Szkoły Wysokogórskiej oraz dla patroli przeszkolonych w tej służbie. Żadna inna jednostka WP nie dysponowała wówczas podobnym wyposażeniem.³⁸ Część z jego powyższych elementów i ich wariantów (a także peleryny podhalańskie) była używana również w kolejnych jednostkach wysokogórskich (kilkukrotnie zmieniających nazwę i podporządkowanie) aż do czasu ich rozwiązania w 1931 r. Kilkukrotnie ich dowódcą był Władysław Ziętkiewicz³⁹. Tego rodzaju ekwipunek nie był używany poza detaszowanymi pododdziałami wysokogórskimi. Nie byli więc weń etatowo wyposażani podhalańczycy 21 i 22 Dywizji Piechoty Górskiej (dalej: DPG) ani żołnierze 11 Karpackiej Dywizji Piechoty.

Lata trzydzieste były okresem, w którym coraz większą wagę przykładano do wyszkolenia narciarskiego żołnierzy piechoty i kawalerii WP. Narciarstwo, postrzegane przede wszystkim jako sport, nabrało wówczas wymiaru bardziej militarnego: dostrzeżono zalety i możliwości oddziałów narciarskich i podjęto działania zmierzające do wykorzystania sprawności żołnierzy w walce. Szkolenia narciarskie, które zaliczono do wyszkolenia bojowego, zaczynały się jesienią i kierowano na nie żołnierzy starszego rocznika. Uczono podstawowych umiejętności narciarskich oraz szkolono w działaniach patroli, plutonów i kompanii narciarskich, ćwicząc w pełnym oporządzeniu

Fußtruppen (Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1911), 62–80; Mario Christian Ortner i Hermann Hinterstoisser, *The Austro-Hungarian Army in the First World War. Uniforms and Equipment – from 1914 to 1918*, t. 1 (Wien: Verlag Militaria, 2013), 379–385, 474–477, 494–495, 520, 532–533; t. 2, 138–139; Stefan Rest, Ortner i Thomas Ilming, *Des Kaisers Rock im 1. Weltkrieg: Uniformierung und Ausrüstung der österreichisch-ungarischen Armee von 1914 bis 1918* (Wien: Verlag Militaria, 2002), 403; Hinterstoisser, Ortner i Erwin A. Schmidl, *The Austrian Mountain Troops. History, Uniforms and Equipment of the Austrian Mountain Troops from 1906 to 1918* (Vienna: Verlag Militaria, 2006), 88–96.

³⁸ CAW-WBH, Departament Intendenty Ministerstwa Spraw Wojskowych, I.300.59.130, Odznaki dla szkoły wysokogórskiej w Zakopanem, Warszawa, 18 IV 1920 r., b.p.; Ośrodek Dokumentacji Tatrzańskiej, Teki Tematyczne Paryskich, TT-P/795, Wojsko w Tatrach 1919–1982, Kompania wysokogórska [fotografie], 1919–1920, 2–35; Mateusz Haberek, *Umundurowanie i wyposażenie austro-węgierskie w Wojsku Polskim 1918–1921*, Wielka Księga Piechoty Polskiej 1918–1939, t. 55 (Warszawa: Edipresse Polska, 2020), 86–87; Stefan Skalny, „Wojskowa Szkoła Wysokogórska 1927–1931”, *Wierchy* 63 (1997): 103–118; Wojciech Moś, *Wojska Górskie II Rzeczypospolitej* (Kraków: Avalon, 2020), 159–160; Narodowe Archiwum Cyfrowe, fotografie syg. 1-H-517-1, 1-H-517-2, 1-H-517-3; fotografie żołnierzy Kompanii i Szkoły Wysokogórskiej w zbiorach prywatnych.

³⁹ Na temat funkcjonowania tych formacji oraz ich ekwipunku zob. Pięciak, *Wielki Leksykon Uzbrojenia 1939. Ekwipunek wysokogórski* (w druku).

prowadzenie rozpoznania w dzień i w nocy, natarcie i obronę oraz działania patroli telefonicznych. Testowano i wdrażano różne rozwiązania przewożenia broni wsparcia: holowanie ckm na specjalnych saneczkach oraz dział na montowanych do kół płozach, ćwiczano również holowanie tzw. włók narciarzy za końmi i pojazdami. W dywizjach górskich oraz tych stacjonujących na południu kraju odbywano koncentracje narciarskie, podczas których trenowano także w terenie górskim. Podjęto także liczne działania popularyzujące sport narciarski. Do użytku w WP wdrożono maskujący (biały) ubiór śniegowy, którego kolejne wzory pojawiły się w 1929 r. i w połowie lat trzydziestych. Ubiory śniegowe wz. 35 całkowicie okrywały żołnierza i jego oporządzenie. Składały się z obszernej bluzy bez kaptura, połączonej z pokrowcem maskującym na plecak, spodni, pokrowców na rogatywkę polową oraz na buty narciarskie, wykonanych z tkaniny bawełnianej. Z kolei ubiór wiatrowy składał się z kurtki (określanej jako wz. 29) i spodni, które używane były przez narciarzy oraz w jednostkach lotnictwa; pod koniec lat trzydziestych wprowadzono do użytku również drugi model kurtki wiatrowej; dostępne źródła nie precyzują, w który z nich wyposażano żołnierzy pułku KOP. Żołnierze oddziałów narciarskich występowali w tzw. narciarskim ubiorze patrolowym, na który składał się mundur sukienny polowy, wełniany kaftan, szalik wełniany, skarpety wełniane, trzewiki narciarskie, rękawice wełniane oraz łapawice brezentowe, a także pas główny z ładownicami i bagnetem na żabce oraz plecak lub tornister⁴⁰. Analizując archiwalne fotografie, można dostrzec, że sporadycznie wykorzystywano także gogle ochronne.

Takie rozwiązania były używane również w jednostkach KOP. Narciarstwo biegowe uważano w Korpusie za najważniejszy sport, do którego uprawiania zachęcano w każdym batalionie. „Tymczasowa instrukcja narciarska KOP” została opracowana na podstawie projektu, którego współautorem był Władysław Ziętkiewicz (w czasie jej sporządzania komendant kursu wysokogórskiego w Zakopanem). To właśnie dowódca pułku wydaje się być kluczową postacią, która przyczyniła się do tego, że wyposażenie pułku w ekwipunek górski i narciarski miało

⁴⁰ CAW-WBH, Departament Intendentury Ministerstwa Spraw Wojskowych, I.300.30.143, Sprawozdanie z koncentracji narciarskiej oddziałów 6. DP i 21. DPG, szwadronu kawalerii 3. p. ułanów oraz plutonu lotnictwa tow, 13 VI 1932 r., b.p.; Moś, *Wojska Górskie*, 225–232; Paweł Janicki i Gerard Rozumek, *Oddziały narciarskie cz. 1. Wielki Leksykon Uzbrojenia Wrzesień 1939*, t. 170 (Warszawa: Edipresse Polska, 2019); Janicki i Rozumek, *Oddziały narciarskie cz. 2. Wielki Leksykon Uzbrojenia Wrzesień 1939*, t. 172 (Warszawa: Edipresse Polska, 2019).

tak duże znaczenie. Ppłk Ziętkiewicz był uważany za pioniera wojskowego narciarstwa, opracował także w 1929 r. popularną (kilkukrotnie wznawianą) publikację o sprzęcie narciarskim i jego konserwacji oraz podręcznika narciarskiego, udzielał się w fachowej prasie, pisząc teksty i polemiki dotyczące działań oddziałów narciarskich⁴¹. Ponadto współpracował z komisją ministerialną i dowództwem KOP w przygotowaniach taktycznych i materiałowych oddziałów górskich oraz działań zimą⁴². Sięgając do swych doświadczeń z jednostek wysokogórskich, mógł doprowadzić do zaimplementowania znanych i sprawdzonych rozwiązań w jednostce przeznaczonej do działań w trudnym górskim terenie. Zaadaptowano przy tym rozwiązania już istniejące, znane z oddziałów narciarskich WP i jednostek KOP, po raz pierwszy wprowadzając je na szczeblu całego pułku.

Dowodem na konieczność istnienia oddziałów narciarskich – i zarazem swego rodzaju sprawdzianem dla nich – były działania Grupy Operacyjnej (dalej: GO) „D” oraz tzw. „Grupy Zamykającej Granicę”, zabezpieczającej na granicę Polski w związku z sytuacją polityczną na Rusi Zakarpackiej. Z uwagi na warunki terenowe i śnieżną zimę przełomu lat 1938/1939 *gros* jej sił piechoty stanowiły właśnie oddziały narciarskie mające pełnić służbę patrolową lub w przypadku konieczności – prowadzić działania bojowe. W skład GO „D” weszły między innymi oddziały łącznie liczące trzy bataliony strzeleckie na nartach i trzy szwadrony konno-narciarskie. Z kolei na „Grupę Zamykającą Granicę” składały się m.in.: formowany w tym czasie pułk KOP „Karpaty” oraz kompanie narciarskie wystawiane przez pułki piechoty⁴³.

Tę próbę, jak się wydaje, oddziały narciarskie przeszły pomyślnie. W karpackim pułku KOP utrzymano obowiązujące mundury i wyposażenie oraz kontynuowano szkolenie w zakresie działań narciarskich. O docenieniu ich przydatności świadczy fakt, że formując 2 pułk KOP „Karpaty” także jemu przydzielono analogiczny ekwipunek, na który

⁴¹ Władysław Ziętkiewicz, *Sprzęt narciarski: wyrób, wybór, konserwacja, smary* (Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa, 1929); Ziętkiewicz, *Jazda na nartach. Podręcznik dla instruktorów uczniów i samouków* (Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa, 1930); Ochał, „Doświadczalne narciarskie ćwiczenia jednostek 6 półbrygady KOP Grodno na Suwalszczyźnie w 1929 roku”, *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 211–219.

⁴² IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Władysław Ziętkiewicz, „Uwagi i spostrzeżenia dotyczące przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 1 XII 1939 r., 1.

⁴³ Szerzej na ten temat zob. Marek Piotr Deszczyński, *Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938–1939* (Warszawa: Neriton, 2003).

składały się wyposażenie narciarskie, kurtki wiatrowe i trzewiki. Na wojnę żołnierze pułku wyruszyli w mundurach sukiennych i trzewiakach, zabierając w taborze umundurowanie letnie⁴⁴.

Żołnierze Pułku „Karpaty”

Omawiając zagadnienia związane z 1 Pułkiem KOP „Karpaty” i jego wyjątkowością na tle innych formacji WP i KOP, należy poświęcić nieco uwagi także służącym w nim żołnierzom.

Oficerowie i podoficerowie zawodowi oraz nadterminowi byli przenoszeni do nowo utworzonego pułku z innych jednostek KOP i WP. Pierwsze tygodnie kadra miała poświęcić na zapoznanie się z terenem, zasadami służby granicznej oraz dyslokacją jednostek po drugiej stronie granicy. Żołnierze zasadniczej służby wojskowej byli przydzielani z innych jednostek KOP – aż z 38 batalionów i dowództw po kilku, a nawet kilkunastu strzelców oraz absolwentów kompanii szkolnych w stopniach starszych strzelców i kaprali rocznika 1916/I, służących w plutonach odwodowych kompanii granicznych. W rozkazie organizacyjnym zaznaczono: „Ponieważ pułk KOP «Karpaty» otrzymuje do ochrony bardzo ważny odcinek granicy, który jest terenem przenikania wywrotowych elementów ukraińskich – polecam dowódcom baonów przydzielającym żołnierzy do pułku KOP «Karpaty» – osobiście dokonać ich wyboru”⁴⁵. Mieli to być wyłącznie Polacy, pochodzący przede wszystkim z okolic górskich i pogórskich (w tym z odcinka pułku), „dobrze rozwinięci umysłowo” i umiejący jeździć na nartach. Do pułku kierowano żołnierzy znajdujących się w III okresie szkolenia, a więc mających za sobą podstawowe przeszkolenie w wojennym rzemiośle. Pozostały czas służby poświęcano przede wszystkim na naukę jazdy na nartach – szkolenie

⁴⁴ ASGr, Dowództwo KOP, 177/127, Rozkaz organizacyjny w sprawie utworzenia 2. Pułku KOP „Karpaty”, Warszawa, 15 VII 1939 r., 5–6. W rozkazie organizacyjnym zaznaczono ponadto, że pułk otrzyma umundurowanie z przydziału MSWojsk. Załącznik wyszczególniający konkretne przedmioty niestety się nie zachował. Wzmianki o umundurowaniu górskim oraz trzewiakach zob. IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.63.a, 3 Brygada Górska – I/2 pułk KOP „Karpaty”, Baon KOP „Dukla”, Protokół, Görnyö Pustó, 26 IX 1939 r., 107; Protokół, Görnyö Pustó, 25 IX 1939 r., 109; fotografie, 162–169; IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.63.b, 3 Brygada Górska – II/2 pułk KOP „Karpaty”, dca, Baon KOP „Komańcza”, Wykaz sprzętu zdanego władzom węgierskim w m. Użok w dniu 18–19 i 20 IX 1939 r., 126; Stefan Kazimierczak, *Żołnierz losu nie wybierał* (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982), 31.

⁴⁵ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Utworzenie pułku KOP „Karpaty” – rozkaz organizacyjny, Warszawa, 1938 r., b.p.

w tym zakresie, obejmujące również zagadnienia ratownictwa w górach, rozpoczęło się natychmiast po sformowaniu kompanii granicznych – a także zajęcia wdrażające do służby granicznej w terenie górskim oraz „zajęcia dyscyplinujące” – musztra, zagadnienia służby wewnętrznej i granicznej. Prowadzono również pracę oświatową⁴⁶.

Stan osobowy pułku uzupełniano następnie szeregowymi i podoficerami przenoszonymi z jednostek KOP (m.in. z rozwiązanego batalionu „Suwałki”) oraz armii, z której przenoszono głównie szeregowców oraz podoficerów łączności z pułków piechoty. Niepełne dane⁴⁷ wskazują, że w szczególności byli to żołnierze z pułków 11 Dywizji Piechoty (dalej: DP), 24 DP i 22 DPG. Do pułku przenoszono również pojedynczych specjalistów (kierowców, łącznościowców, sanitariuszy) z 2 i 6 batalionów pancernych, pułku radiotelegraficznego oraz 24 Pułku Artylerii Lekkiej. W rezultacie w pułku KOP „Karpaty” służyli żołnierze pochodzący z całej Rzeczypospolitej. Z założenia mieli to być wyłącznie Polacy i tak też odnotowano w jednej z relacji oficerów pułku. Byli wśród nich rzymscy katolicy, ewangelicy, wyznawcy religii mojżeszowej⁴⁸ i być może nieliczni grekokatolicy⁴⁹. Do ostatnich dni przed wybuchem wojny miały miejsce przesunięcia szeregowych między batalionami KOP: pod koniec sierpnia 50 strzelców z 1 Pułku KOP „Karpaty” wzmocniło batalion KOP „Żytyń”⁵⁰.

⁴⁶ Ibid., Wytyczne wyszkolenia kadry i kontyngentu pułku KOP „Karpaty” na okres od 22 stycznia do 31 marca 1939. Załącznik nr 12 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

⁴⁷ Rozkazy dzienne, w których odnotowywano przeniesienia szeregowców, zachowały się tylko dla niektórych miesięcy 1939 r.

⁴⁸ ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/163, Załącznik do rozkazu dziennego nr 30, Dolina, 23 II 1939 r., 28; Rozkaz dzienny nr 44, Dolina, 11 III 1939 r., 46; Rozkaz dzienny nr 63, Dolina, 4 IV 1939 r., 69; 185/162, Rozkazy dzienne dowództwa batalionu granicznego „Skole” (dalej: 185/162), Rozkaz dzienny nr 63, Skole, 5 V 1939 r., 3; Rozkaz dzienny nr 65, Skole, 9 V 1939 r., 3; 185/166, Rozkaz dzienny nr 3, Nadwórna, 3 II 1939 r., 1–4; Rozkaz dzienny nr 6, Nadwórna, 10 II 1939 r., 9–12; Rozkaz dzienny nr 7, Nadwórna, 13 II 1939 r., 14–15; Rozkaz dzienny nr 10, Nadwórna, 27 II 1939 r., 24; Rozkaz dzienny nr 14, Delatyn, 18 III 1939 r., 38; Rozkaz dzienny nr 15, Delatyn, 30 III 1939 r., 43; Rozkaz dzienny nr 23, Delatyn, 24 VI 1939 r., 93–98; IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Kazimierz Milczak, „Cz. II. Działania oddziałów własnych”, b.m., b.d., 1.

⁴⁹ Nie natrafiono na informacje o żołnierzach wyznania grekokatolickiego ani prawosławnego. Śladem mogącym wskazywać na ich obecność jest wydanie w kwietniu 1939 r. w batalionie „Dolina” 13 szt. broszur „Polacy Grekokatolicy na Ziemi Czerwieńskiej”. ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/163, Rozkaz dzienny nr 70, Dolina, 14 IV 1939 r., 82.

⁵⁰ IPMS, Akta Sztabu Głównego z sierpnia 1939. Armia „Karpaty”, A.II.8.16, Telegram Inspektora Armii „Lwów” do Szefa Oddziału II SG, Warszawa, 26 VII 1939 r., 23.

Źródła zawierają sprzeczne informacje na temat liczebności pułku podczas wrześniowych walk. Ppłk Ziętkiewicz pisał o „2 baonach – 600 ludzi [...] brak zupełnie elaboratu mob”⁵¹. Również inni oficerowie KOP oraz 1 pspodh wzmiankowali w relacjach, że pułk miał niepełne stany osobowe⁵². Wprawdzie kompania graniczna „Sianki” otrzymała uzupełnienia w postaci rezerwistów, ale miało to miejsce dopiero 5 września, już po wyjeździe reszty pułku na front⁵³.

Odmienne przedstawiał sytuację oficer pułku kpt. Tadeusz Chmielewski⁵⁴, relacjonując, że po zakończeniu mobilizacji kompanie osiągnęły stany 190–280 szeregowych, a kompanie ckm ok. 120–130. Łącznie, uwzględniając przydzielone plutony saperów, miały wynosić 15 oficerów i ok. 1047 szeregowych w batalionie „Skole” oraz 15 oficerów i ok. 1209 szeregowych w batalionie „Delatyn”⁵⁵. Wyjaśnieniem tej zasadniczej różnicy jest przyjęcie, iż przytoczone przez kpt. Chmielewskiego liczby mogły być docelowymi stanami, jakie pułk miał osiągnąć po zasileniu rezerwistami. Według zarządzenia MSWojsk. z 13 stycznia 1939 r., w związku z utworzeniem Pułku KOP „Karpaty”, zwiększono kontyngent rocznika 1917 o 1444 poborowych (także w tym przypadku zastrzegając, że mają oni pochodzić z terenów górskich i pogórskich i być Polakami o „bezwzględnej lojalności państwowej”), którzy mieli zostać wyszkoleni w 5 i 6 pspodh oraz 48, 49 i 53 pp. Okres ich szkolenia w pułkach piechoty miał upłynąć we wrześniu 1939 r. Można zatem przypuszczać, że rezerwiści przybyli do kompanii „Sianki” z 6 pspodh należeli do owego kontyngentu przeznaczonego dla karpackiego

⁵¹ IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Władysław Ziętkiewicz, „Uwagi i spostrzeżenia dotyczące przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 1 XII 1939 r., 1.

⁵² Ibid., B.I.61.b, 2 Brygada Górską – 1 pułk strzelców podhalańskich, Marian Serafiniuk, Sprawozdanie z udziału w kampanii polskiej 1939 r., b.m., 24 X 1946 r., 1; Andrzej Wójcik, Przebieg działań wojennych 1. psp, b.m., 14 VII 1946 r., 3.

⁵³ Ibid., B.I.61.c, Tadeusz Jaworski, Kwestionariusz B, Paryż, 3 I 1940 r., b.p.

⁵⁴ W swej relacji kpt. Chmielewski określił swą funkcję jako szef sztabu. Takiej funkcji jednak w etacie karpackiego pułku KOP (jak i w innych pułkach WP) nie przewidziano. Istniały natomiast funkcje adiutanta, będącego równocześnie dowódcą drużyny dowódcy pułku oraz oficera granicznego dowództwa pułku (etatowo: kapitan). W marcu 1939 r. kpt. Chmielewski został wykazany jako I adiutant, a kpt. Maksymilian Jechalik jako II adiutant pułku (funkcji tej w etacie nie przewidziano). Zob. Ryszard Rybka i Kamil Stepan, *Rocznik oficerski 1939* (Kraków: Biblioteka Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, 2006), 925; obsady batalionów „Dolina”, „Nadworna”, „Skole” zob. *ibid.*, 931, 934, 939.

⁵⁵ CAW-WBH, Relacje z kampanii 1939 r., II.3.19, Tadeusz Chmielewski, „Relacja z okresu kampanii wrześniowej 1939”, Kraków, 21 III 1946 r., 108.

pułku KOP, pozostali zaś nie zdołali dotrzeć do jednostki przed wyruszeniem transportów ze Stryja na front.

Uzbrojenie i wyposażenie

Na uzbrojeniu pułku miało znaleźć się początkowo 908 kbk z bagnetem, 103 pistolety 9 mm, 22 szable, 11 bagnetów luznych i 44 rkm, po 6 jednostek ognia amunicji i granatów ręcznych. Wyposażenie stanowiło m.in. 36 koni jucznych, 3 samochody osobowe, 12 wozów, 36 juków; po rozwinięciu drużyn łączności w plutony liczby te wzrastały o 6 koni, 6 biedek łączności, 140 kbk z bagnetem i 6 pistoletów⁵⁶. Po sformowaniu kompanii ckm – dokładna data ich utworzenia nie jest znana – na uzbrojeniu pojawiły się także ciężkie karabiny maszynowe, moździerz, a w przeddzień wybuchu wojny także granatniki. W służbie granicznej wykorzystywano też psy wartownicze⁵⁷. Łączny koszt materiału uzbrojenia przewidzianego dla Pułku KOP „Karpaty” obliczono na 525 237 zł⁵⁸.

Podstawowym uzbrojeniem żołnierzy pułku były karabinki z bagnetem. Według rozdzielnika cały stan pułku miał otrzymać kbk Mauser wz. 29 lub wz. 98 z pasami narciarskimi tzw. dwudzielnymi (etat nie przewidywał w ogóle uzbrojenia w karabiny ani pasy inne niż narciarskie). Początkowo były to kbk Mauser wz. 29, jednak już rozkazem z 28 stycznia 1939 r. zarządzono przebrojenie w kbk Mauser wz. 98 oraz w bagnety wz. 27⁵⁹. Przebrojenie miało nastąpić pod koniec lutego, jednak fotografie wykonane podczas powitania oddziałów węgierskich po zajęciu Rusi Zakarpackiej⁶⁰ dokumentują używanie przez żołnierzy KOP kbk wz. 29; wymiana broni musiała więc nastąpić w późniejszym terminie⁶¹. W kompaniach granicznych wyznaczano

⁵⁶ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Rozdzielnik sprzętu uzbrojenia dla pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 21 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

⁵⁷ ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/163, Rozkaz dzienny nr 105, Dolina, 30 V 1939 r., 136; Brygada KOP „Podole”, 185/166, Rozkaz dzienny nr 20, Delatyn, 9 V 1939 r., 69; Rozkaz dzienny nr 22, Delatyn, 13 VI 1939 r., 91. Na temat ras tych psów oraz sposobu ich wykorzystania w pułku brak szczegółowych danych.

⁵⁸ CAW-WBH, Oddział I SG, I.303.3.669, Koszt materiału uzbrojenia przewidzianego dla karpackiego pułku KOP, b.m., b.d., 238.

⁵⁹ ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/163, Rozkaz dzienny nr 21, Dolina, 13 II 1939 r., 12. Jako bagnety wz. 27 określano od 1933 r. zbiorczo bagnety do kb/kbk Mauser produkcji polskiej bez pierścienia jelca, tj. wz. 22, wz. 24 i wz. 27.

⁶⁰ Narodowe Archiwum Cyfrowe, fotografie od 1-H-537-1 do 1-H-537-19.

⁶¹ ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/162, Rozkaz dzienny nr 71, Skole, 20 V 1939 r., 22.

strzelców wyborowych⁶². Broń maszynową stanowił rkm Browning wz. 28. W kompaniach granicznych przydzielano je po jednym na strażnicę oraz jednym na drużynę wartowniczą. Podobnie jak w przypadku pasów narciarskich do kb, noszaki narciarskie do rkm wydano na pełen stan broni maszynowej⁶³. Początkowy przydział amunicji wynosił 334 890 szt. amunicji „S” (standardowych) i 12 600 „P” (przeciwpancernych), a także 2112 granatów zaczepnych i 1416 obronnych⁶⁴.

Etatową bronią krótką skarbową miały być pistolety Vis wz. 35 kalibru 9 mm⁶⁵. Przysługiwały dowódcom plutonów granicznych w stopniach chorążych (dowódcy w stopniu porucznika posiadali własną broń), podoficerom granicznym, szefowi kompanii, podoficerowi gospodarczemu i podoficerom sanitarnym⁶⁶. W przypadku ich braku żołnierzom miały być wydawane kbk. Już podczas działań wojennych także oficerowie – nie wyłączając dowódców pułku i batalionu – mieli używać, prócz broni krótkiej, również karabinków⁶⁷. Pistolety sygnałowe (52 szt.) przydzielono wraz z dwoma zestawami naboju świetlnych, z których jeden przeznaczono do użytku bieżącego związanego z ochroną granicy a drugi na stan magazynowy. Szable reprezentowały pruski wzór artyleryjski 1848 n/A. Na uzbrojeniu i wyposażeniu pułku miały znaleźć się także 94 lornetki 6x30, granaty zaczepne i obronne, amunicja oraz przybory do

⁶² Ibid., Rozkaz dzienny nr 63, Skole, 5 V 1939 r., 3.

⁶³ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Tymczasowy skład osobowy, środków przewozowych i uzbrojenia kompanii granicznej typu I Pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 4 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Tymczasowy skład osobowy, środków przewozowych i uzbrojenia kompanii granicznej typu IV Pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 7 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

⁶⁴ CAW-WBH, Oddział I SG, I.303.3.669, Koszt materiału uzbrojenia przewidzianego dla karpackiego pułku KOP, b.m., b.d., 238.

⁶⁵ ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/162, Rozkaz dzienny nr 69/39, Skole, 16 V 1939 r., 19; ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/163, Rozkaz dzienny nr 95, Dolina, 16 V 1939 r., 124; CAW-WBH, Oddział I SG, I.303.3.669, Koszt materiału uzbrojenia przewidzianego dla karpackiego pułku KOP, b.m., b.d., 238; Skrzypek, *Podkarpackim szlakiem września*, 45, 49.

⁶⁶ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Tymczasowy skład osobowy, środków przewozowych i uzbrojenia kompanii granicznej typu I Pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 4 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; *ibid.*, Tymczasowy skład osobowy, środków przewozowych i uzbrojenia kompanii granicznej typu IV Pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 7 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

⁶⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie (dalej: AIPN Kr), Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Krakowie 1965–1984, 1/2090, Władysław Bronowicki, *Wspomnienia z II wojny światowej*, „Życie. Wspomnienia z II wojny światowej”, b.m., 1983 r., 10; IPMS, *Relacje z kampanii 1939 roku*, B.I.61.c, Tadeusz Gawdzik, „Rejestracja faktów, uwag i spostrzeżeń przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 16 I 1940 r., 4.

czyszczenia i konserwacji broni. Na sprzęt saperski składały się łopatk piechoty z pokrowcami (887 szt.), topory typu II z pokrowcami (50 szt.) i nożyce do cięcia drutu (45 szt.). Łopatk piechoty otrzymywali:

- * w dowództwie pułku obsługa juza – 2 szt., patrole telefoniczne piesze – po 3 szt., patrole radio – po 1 szt., gońcy – 2 szt. i drużyna wartownicza – 12 szt.;
- * w dowództwie batalionu: patrol sanitarny – 3 szt., gońcy – 2 szt.; w każdej kompanii granicznej: dowódca, cały stan kompanii i drużyna wartownicza, bez drużyny gospodarczej.

Jeden topór przysługiwał obsłudze stacji juza, patrolom telefonicznym pieszym, patrolom radio i drużynie wartowniczej dowództwa pułku oraz każdej strażnicy i każdej drużynie wartowniczej kompanii granicznej⁶⁸. Nożyce do cięcia drutu otrzymywali po jednej sztuce: drużyna wartownicza dowództwa pułku, każda strażnica i drużyna wartownicza kompanii granicznej.

Amunicja szkoleniowa miała zostać przydzielona dopiero w roku budżetowym 1939/1940. Do celów szkoleniowych przejęto od komisariatów SG granaty ręczne⁶⁹. Pułk otrzymał również instrukcje i regulaminy, tablice poglądowe polskich wozów pancernych, instrukcje saperskie dot. niszczenia i materiałów wybuchowych oraz wiadomości technicznych⁷⁰.

Pluton żandarmerii KOP miał w momencie formowania dysponować 22 sztukami kbk z bagnietem, 4 pistoletami i 22 szablami⁷¹.

Drużyna łączności składała się z dowódcy, podoficera sprzętowego i pięciu patroli telefonicznych. Drużyny te rozwinęto do plutonów z dniem 1 kwietnia 1939 r. W skład plutonu wchodził: dowódca, zastępca dowódcy, podoficer gospodarczy, podoficer sprzętowy, telemechanik, trzy drużyny łączności, patrole łączności, patrol sygnalizacji świetlnej, dwa patrole radio⁷². Na sprzęt łączności składały się

⁶⁸ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Rozdzielnik sprzętu saperskiego dla formacji pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 22 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

⁶⁹ ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/163, Rozkaz dzienny nr 25, Dolina, 17 II 1939 r., 19.

⁷⁰ ASGr, Dowództwo KOP, 177/52, Rozkazy tajne dowództwa KOP, Załącznik nr 1 do rozkazu tj. KOP nr 9/39 pkt 2, Warszawa, 9 III 1939 r., 56–57.

⁷¹ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Tymczasowy skład osobowy i uzbrojenia plutonu żandarmerii KOP „Karpaty”, Załącznik nr 8 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.

⁷² CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Zestawienie tymczasowych składów osobowych, koni, środków przewozu i uzbrojenia. Załącznik nr 9 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38,

m.in. 1 zestaw juża polowego, 1 radiostacja półstała typ „75” (przeniesiona z Brygady KOP „Polesie”), 15 zestawów telefonów patrolowych, 4 łącznice i 51 aparatów telefonicznych induktorowo-brzęczykowych. W telefony zaopatrzone dowódcę pułku, adiutanta, dowódcę łączności oraz oficera ewidencyjnego pełniącego służbę graniczną, bataliony graniczne, strażnice, kierownika rejonu intendencji, kancelarię i plutony żandarmerii oraz organa wywiadu KOP⁷³.

Pluton gospodarczy utworzono na mocy rozkazu z 31 maja 1939 r.⁷⁴ Z uwagi na ciężkie warunki służby wszystkim żołnierzom pułku przysługiwały zwiększone racje żywnościowe chleba i cukru (200 g i 20 g). Dalszych 200 g boczku lub słoniny i 2 porcje kawy konserwowej otrzymywali żołnierze pełniący służbę graniczną⁷⁵.

Każda kompania ckm pułku etatowo miała dysponować 6 cekaemami i 4 moździerzami, a kompania szkolna pułku dalszymi 3 cekaemami i jednym moździerzem. Ponadto zaplanowano, iż pułk ma otrzymać cztery armaty przeciwpancerne Bofors wz. 36, po dwie na batalion⁷⁶. W chwili wybuchu wojny kompanie ckm dysponowały nawet większą liczbą ciężkiej broni maszynowej niż przewidywał etat – bataliony dysponowały 12 ckm wz. 30 (a więc analogiczną liczbą do kompani ckm w pułkach piechoty) a także moździerzami; ich liczba nie jest znana, ale wydaje się najbardziej prawdopodobne, że były to po dwie sztuki⁷⁷. Każdy batalion dysponował również 15–18 rkm i 5 lub

Warszawa, 24 XII 1938, b.p.; ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/166, Rozkaz dzienny nr 16, Delatyn, 31 III 1939 r., 49; Rozkaz dzienny nr 18, Delatyn, 17 IV 1939 r., 54.

⁷³ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Utworzenie pułku KOP „Karpaty” – rozkaz organizacyjny, Warszawa 1938, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; *ibid.* Rozdzielnik materiału łączności dla pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 9 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Terminarz czynności związanych z utworzeniem pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 19 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; Należność aparatów telefonicznych dla pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 20 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938 r., b.p.; ASG, 185/166, Rozkaz dzienny nr 16, Delatyn, 31 III 1939 r., 49; *ibid.*, Rozkaz dzienny nr 18, Delatyn, 17 IV 1939 r., 54.

⁷⁴ ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/166, Rozkaz dzienny nr 23, Delatyn, 24 VI 1939 r., 99.

⁷⁵ ASGr, Brygada KOP „Podole”, 185/163, Rozkaz dzienny nr 21, Dolina, 13 II 1939 r., 12–13; Rozkaz dzienny nr 43, Dolina, 10 III 1939 r., 45.

⁷⁶ Prochwicz, *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939* (Warszawa: Barwa i Broń, 2003), 110.

⁷⁷ IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Tadeusz Jaworski, Kwestionariusz B, Paryż, 3 I 1940 r., b.p.; CAW-WBH, Relacje z kampanii 1939 r., II.3.19, Tadeusz Chmielewski, „Relacja z okresu kampanii wrześniowej 1939”, Kraków, 21 III 1946 r., 108. Etatowo kompania ckm i broni towarzyszących batalionu piechoty dysponowała 12 ckm i 2 moździerzami. Większość batalionów KOP skierowanych na południową granicę posiadała tak wyposażone

6 jednostkami ognia (relacje są w tej kwestii rozbieżne)⁷⁸. Jak oceniał kpt. Kazimierz Milczak, dowódca 1 kompanii granicznej „Osmołoda”, celowniczy ckm wyszkoleni byli dobrze⁷⁹.

1 Pułk KOP „Karpaty” miał na wyposażeniu również granatniki wz. 36 kal. 46 mm. 18 marca 1939 r. rozkazano przydzielić dodatkową broń i amunicję batalionom „Skole” (14 rkm wz. 28, 2 skrzynie z częściami zapasowymi, 14 granatników wz. 36 z niezbędnikami), „Dolina” (9 rkm, 1 skrzynia części zapasowych, 9 granatników) i „Delatyn” (13 rkm, 2 skrzynie z częściami zapasowymi, 13 granatników)⁸⁰. Erkami trafiły do pułku i – jak oceniał kpt. Kazimierz Milczak – „strzelały bardzo dobrze, nie było zacięć”⁸¹. Inaczej było z granatnikami, które dotarły w niewielkiej ilości zaledwie dwa dni przed wojną, a obsługi dopiero podczas transportu kolejowego poznawały swoją broń⁸².

Najgorzej przedstawiała się sytuacja z bronią przeciwpancerną: w chwili wybuchu wojny pułk nie dysponował ani jedną armatą ppanc. i jego jedynym środkiem obrony przed pojazdami pancernymi była amunicja ppanc. do cekaemów. Wobec takiej sytuacji pułkowi przydzielono skromne wsparcie w postaci dwóch armat ppanc., wspierających go w walkach w rejonie Gorlic⁸³, najprawdopodobniej z plutonu ppanc. 1 pspodh⁸⁴. Wobec wieści o działaniu wojsk pancernych

kompanie (większość z nich w ckm wz. 1908 oraz moździerz wz. 28 lub wz. 31), niektóre wzmocniono dodatkowymi działonami armat ppanc.

⁷⁸ CAW-WBH, Relacje z kampanii 1939 r., II.3.19, Tadeusz Chmielewski, „Relacja z okresu kampanii wrześniowej 1939”, Kraków, 21 III 1946 r., 108.

⁷⁹ IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Kazimierz Milczak, „Cz. II. Działania oddziałów własnych”, b.m., b.d., 1.

⁸⁰ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Rozdzielnik sprzętu uzbrojenia dla pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 21 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, b.p.; Rozdzielnik sprzętu saperskiego dla pułku KOP „Karpaty”. Załącznik nr 22 do rozkazu KOP L.8000/tj.Og.Org./38, Warszawa, 24 XII 1938, b.p.; CAW-WBH, Oddział I SG, I.303.3.737, Materiał uzbrojenia dla pułku KOP „Karpaty” – przydział, Warszawa, 18 III 1939 r., 181–182.

⁸¹ IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Kazimierz Milczak, „Cz. II. Działania oddziałów własnych”, b.m., b.d., 1.

⁸² Ibid.

⁸³ AIPN Kr, Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Krakowie 1965–1984, 1/2090, Władysław Bronowicki, Wspomnienia z II wojny światowej, „Życie. Wspomnienia z II wojny światowej”, b.m., 1983 r., 6; CAW-WBH, Relacje z kampanii 1939 r., II.3.19, Tadeusz Chmielewski, „Relacja z okresu kampanii wrześniowej 1939”, Kraków, 21 III 1946 r., 109.

⁸⁴ Niewykluczone, że były to dwie armaty ppanc. z plutonu przydzielonego do II batalionu 1 pspodh, które zajmowały stanowiska na pozycji głównej na przełęczy Huta (Krzyżówka) obsadzonej przez Sąddecki Batalion ON. Po opuszczeniu pozycji wieczorem 5 września polskie oddziały wycofały się w kierunku Grybowa, gdzie dwa działony mogły dołączyć do

przeciwnika przygotowano się do zwalczania czołgów, szykując – zgodnie z wydaną przed wojną instrukcją – improwizowane środki ppanc. w postaci wiązek granatów i butelek z benzyną. Z tych środków walki skorzystano co najmniej raz, gdy żołnierze pułku, walczący w ugrupowaniu 24 DP, zwalczali wozy pancerne niemieckiego oddziału rozpoznawczego granatami ręcznymi⁸⁵. 3 września dowódca odcinka „Jasło” gen. bryg. Kazimierz Orlik-Łukoski rozkazał wydanie „sprzętu spec. mob.” – przypuszczalnie kb ppanc. wz. 35 – który jednak nie dotarł do pułku⁸⁶. Żołnierzom KOP przekazano tylko karabiny przeciwpancerne i po 30 naboji z 1 pspodh, co stanowiło namiastkę obrony ppanc.⁸⁷

Jedyną bronią czynnej obrony przeciwlotniczej były cekaemy ustawione do strzelania przeciwlotniczego. Pułk nie dysponował również plutonem artylerii piechoty ani jego odpowiednikiem. Podczas walk przydzielono jednostce wydzielony ze 153 baterii armat górskich pluton (składający się z dwóch armat górskich 65 mm wz. 1906). Towarzyszył on pułkowi od Grybowa po Jasło.

Kwestie uzbrojenia i wyposażenia pułku krytycznie oceniał jego dowódca, który w grudniu 1939 r. zapisał: „Braki w wyposażeniu i uzbrojeniu. Elaborat [mob.] w szczegółach wykonawczych mało życiowy, nie uwzględniający potrzeb OPL; skomplikowany i trudny do utrzymania w aktualności. [...] Pułk w trakcie organizacji: 2 baony – 600 ludzi bez artylerii piech[oty], bez działek ppanc., bez kuchni pol[owych]”⁸⁸.

Niewiele wiadomo o wyposażeniu w sprzęt pionierski. Na karpackich pozycjach pułku wybudowano pozycje obronne, zaplanowano zniszczenia dróg i mostów, wykonanie przeszkód z drutu kolczastego i zawałów leśnych. Może to wskazywać na dysponowanie przez pułkowy pluton pionierów typowym dla takich formacji wyposażeniem⁸⁹. Prawdopo-

obsadzającego miasto batalionu KOP. Zob. Zbigniew Mordawski, „Materiały do dziejów 1 pułku strzelców podhalańskich (wrzesień 1939 r.)”, *Rocznik Sądecki* 20 (1992): 186.

⁸⁵ IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Kazimierz Milczak, „Cz. II. Działania oddziałów własnych”, b.m., b.d., 3; *ibid.*, Tadeusz Gawdzik, „Rejestracja faktów, uwag i spostrzeżeń przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 16 I 1940 r., 4.

⁸⁶ IPMS, Akta Sztabu Naczelnego Wodza z 3 września 1939 r. Armia „Karpaty”, A.II.11.23, Meldunek sytuacyjny szefa sztabu Armii „Karpaty”, b.m., 3 IX 1939 r., 6.

⁸⁷ IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Tadeusz Gawdzik, „Rejestracja faktów, uwag i spostrzeżeń przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 16 I 1940 r., b.p.

⁸⁸ *Ibid.*, Władysław Ziętkiewicz, „Uwagi i spostrzeżenia dotyczące przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 1 XII 1939 r., 1–2.

⁸⁹ *Ibid.*, Tadeusz Gawdzik, „Rejestracja faktów, uwag i spostrzeżeń przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 16 I 1940 r., 1.

dobnie obejmowało ono także miny przeciwczołgowe wz. 37, w które przed wybuchem wojny wyposażono również jednostki KOP⁹⁰.

Posiadany tabor wozów oraz samochodów umożliwiał zaopatrywanie kompanii granicznych, byłby jednak dalece niewystarczający do zaopatrywania pułku podczas działań manewrowych – nawet wówczas, gdyby zorganizowano magazyny, z których można by go zaopatrywać. W myśl zarządzeń kwatremistrzowskich armii zaopatrzenie w amunicję miało odbywać się ze składu w Nowym Sączu (ten w chwili wywagonywania pułku był już zajęty przez Niemców) oraz punktu amunicyjnego zaopatrywanego w amunicję do broni systemu Mausera, zorganizowanego na stacji kolejowej w Grybowie (przeznaczony dla jednostek dyslokowanych w rejon Uścia Ruskiego i Śnietnicy), z którego teoretycznie pułk mógł skorzystać w pierwszym dniu walk. Dalej na wschód składów takiej amunicji nie rozplanowano; punkt w Gorlicach przeznaczony był wyłącznie do dysponowania amunicją francuską⁹¹. Przywiezione z garnizonu zapasy amunicji i żywności musiały w praktyce wystarczyć na wiele dni walki. Namiastkę systemu logistycznego uzyskano, rozwijając podczas mobilizacji tabor kompanii granicznych⁹² oraz uzyskując przydzielone podczas transportu kuchnie polowe. Improwizując, udawało się uzupełnić amunicję w niektórych pododdziałach – kpt. Kazimierz Milczak pisał nawet, że „amunicji miałem zawsze pełne wyekwipowanie bojowe i na czas uzupełnione” – była to jednak sytuacja wyjątkowa; dodawał zresztą dalej: „Źle było z wyżywieniem”⁹³.

W okresie pokoju na szczeblu batalionu istniały baonowe izby chorych, natomiast w kompaniach granicznych personel sanitarny; w razie konieczności chorych wymagających hospitalizacji kierowano do wojskowego 6 Szpitala Okręgowego we Lwowie lub cywilnych zakładów. Kompaniom granicznym przydzielano jeden zestaw torby podoficera sanitarnego, 1 parę noszy oraz 50 opatrunków osobistych. Na potrzeby koncentracji narciarskiej pułku materiał sanitarny zawierał dodatkowo

⁹⁰ CAW-WBH, Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939, I.396.61, Mina przeciwczołgowa wz. 37. Instrukcja ładowanie, uzbrajanie i użycie.

⁹¹ IPMS, Akta Sztabu Głównego z sierpnia 1939. Armia „Karpaty”, A.II.8.16, Zarządzenia kwatremistrzowskie, Nowy Sącz, b.d. [VIII 1939 r.], 19.

⁹² IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Kazimierz Milczak, „Cz. II. Działania oddziałów własnych”, b.m., b.d., 2; Władysław Ziętkiewicz, „Uwagi i spostrzeżenia dotyczące przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 1 XII 1939 r., 1–2.

⁹³ Ibid., Kazimierz Milczak, „Cz. II. Działania oddziałów własnych”, b.m., b.d., 1–2.

tłuszcz i maść na odmrożenia⁹⁴. Bataliony KOP posiadały etatowe wyposażenie sanitarne, tj. batalionowy punkt opatrunkowy, wóz materiałowy i wóz do transportu rannych. Podczas działań wojennych kompanie posiadały sekcje sanitarne, złożone z dwóch patroli sanitarnych, wyposażone w torby podoficerskie, torby sanitarne i nosze. Naczelnym lekarzem pułku dysponował zestawem przeciwgazowym. Planowo podczas działań wojennych rolę szpitali polowych miały pełnić szpitale powiatowe i miejskie, 20 Szpital Okręgowy w Przemyśle oraz zdrojowiska. Tak zorganizowany system zaczął załamywać się podczas działań wojennych na skutek przeciążenia szpitali, braku wystarczających środków transportu rannych i placówek przygotowanych na trasach odwrotu⁹⁵. Po rozbiciu sztabu 2 Brygady Górskiej Strzelców (dalej: BGS) w Krośnie „żołnierz pozostawał bez strawy, ranni niezaopatrzeni, brak lekarzy, mat[eriału] san[itarnego], organizacji ewakuacji na szczelbu dywizji”⁹⁶.

W pułku nie utworzono żadnego pododdziału konnego – ani w służbie granicznej, ani w postaci sekcji lub plutonu zwiadu. Może się to wydać zaskakujące, zważywszy na przydatność konia w poruszaniu się w terenie górkim i powszechne wykorzystywanie przez mieszkańców Huculszczyzny rasy koni znakomicie do tego przystosowanej. Autorowi nie udało się odnaleźć materiałów, które w jakikolwiek sposób poruszałyby tę kwestię.

Epilog: pułk podczas działań wojennych

W chwili wybuchu wojny 1 Pułk KOP „Karpaty” wchodził w skład Odcinka „Węgry” Armii „Karpaty” i zajmował stanowiska nad granicą. W związku z pogarszającą się sytuacją armii skierowano go na odcinek GO „Jasło”, podporządkowując dowódcy 2 BGS płk. Aleksandrowi Stawarzowi. 4 września pułk wyruszył w transportach kolejowych, które dotarły 5 września do Grybowa (dowództwo z batalionem

⁹⁴ CAW-WBH, BI GISZ, I.302.4.258, Utworzenie pułku KOP „Karpaty” – rozkaz organizacyjny, Warszawa, 1938 r., b.p.

⁹⁵ AIPN Kr, Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Krakowie 1965–1984, 1/2090, Władysław Bronowicki, Wspomnienia z II wojny światowej, „Życie. Wspomnienia z II wojny światowej”, b.m., 1983 r., 7–8; CAW-WBH, Relacje z kampanii 1939 r., II.3.19, Ignacy Bernard Chrzanowski, Relacja z okresu Kampanii Wrześniowej 1939 r., b.m., b.d. [po 1947 r.], 137–138, 141.

⁹⁶ IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Władysław Ziętkiewicz, „Uwagi i spostrzeżenia dotyczące przygotowań i działań wojennych”, Paryż, 1 XII 1939 r., 3.

„Skole”) i nocą 5/6 września do Stróż (batalion „Delatyn”)⁹⁷. Do walki włączył się 6 września i brał udział w bojach w rejonie Grybowa, Gorlic, Jasła (gdzie włączono doń batalion KOP „Żytyń” jako III baon), Krosna, a następnie wchodzące w skład 24 DP zgrupowanie, nazywane także zbiorczym pułkiem ppłk. Ziętkiewicza”, brało udział w bitwach nad Sanem, pod Birczą i Boratyczami oraz w przebijaniu się do Lwowa pod Rzęsną Ruską i Hołoskiem⁹⁸. Kompania graniczna „Sianki” wraz z plutonem ckm i przydzielonym patrolem saperów pozostała na granicy. Podczas działań wojennych została włączona w skład zgrupowania ppłk. Zygmunta Semergi i w jego składzie osłaniała reorganizację 3 BGS w rejonie Turki. Po walkach pod Starym Samborem przeszła wraz z oddziałami zgrupowania i brygady na Węgry⁹⁹.

Podsumowanie

Omówienie umundurowania i wyposażenia karpackiego pułku KOP można zacząć od powtórzenia, iż było ono wyjątkowe zarówno w skali KOP, jak i szerzej, w skali całego WP. Z uwagi na specyficzny teren działań jednostka otrzymała ekwipunek narciarski oraz wysokogórski. Wyposażenie narciarskie było w latach trzydziestych używane w wielu jednostkach WP oraz KOP. W 1 Pułku KOP „Karpaty” było ono jednak nie tyle elementem ekwipunku i częścią szkolenia, co wyposażeniem podstawowym, a jazda na nartach biegowych – umiejętnością każdego żołnierza, niezbędną do funkcjonowania i wykonywania zadań. Świadczy o tym przydzielanie takiego sprzętu jak narty, narciarskie pasy nośne i noszaki do broni na cały stan osobowy, a ubiorów ochronnych i wiatrówek większości żołnierzy. Takie wyposażenie można ocenić jako adekwatne i całkowicie uzasadnione. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że było to zasługą ppłk. Władysława Ziętkiewicza.

⁹⁷ Podczas działań wojennych ze względu na dysproporcję w liczbie kompanii – batalion „Skole” pozostawił kompanię graniczną „Sianki” na granicy – kompania „Osmołoda” została podporządkowana mjr. Dębowskiemu. IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Kazimierz Milczak, „Cz. II. Działania oddziałów własnych”, b.m., b.d., 1.

⁹⁸ Prochwicz, *Formacje*, 128–133; Pięciak i Sadowski, *Brygady Górskie Strzelców cz. 2*, 32–51, tam dalsza lit.

⁹⁹ IPMS, Relacje z kampanii 1939 roku, B.I.61.c, Tadeusz Jaworski, Kwestionariusz B, Paryż, 3 I 1940 r., b.p.; B.I.62.a, 3 Brygada Górską – Sztab brygady, opracowania, Kazimierz Czechowski, „Dziennik Działów Brygady Strzelców Górskich nr 3”, b.d., 35; Pięciak i Sadowski, *Brygady Górskie Strzelców cz. 2*, 81–84.

Na początkowym etapie formowania pułku jego liczebność oraz uzbrojenie odpowiadało raczej batalionowi piechoty bez broni ciężkiej. Stan ten stopniowo zmieniano, osiągając w przeddzień działań wojennych ilość broni maszynowej i zespołowej porównywaną z innymi batalionami KOP. Był on jednak pod względem ilości rkm, ckm, granatników i liczebności, a szczególnie w zakresie broni przeciwpancernej (którą karpacki pułk KOP w ogóle nie dysponował) wyraźnie słabszy od stanu typowego pułku piechoty WP. Jednak, paradoksalnie, niski stan osobowy sprawiał, że osiągnięto ponadprzeciętne nasycenie bronią maszynową (1 rkm w drużynie strzeleckiej liczącej 9 żołnierzy).

Do pełnienia służby granicznej dostosowano organizację pułku, jej elementami były: podział na plutony o różnej wielkości, dopasowanej do długości przydzielonych im odcinków; wyposażenie w sieć łączności stałej spinającej poszczególne szczeble dowodzenia, strażnice i skromniejsza dotacja mobilnych środków łączności, a także logistyka. Zmiana sytuacji podczas działań wojennych wymusiła tu jednak dalece idącą improwizację.

O specyfice pułku świadczy także jego stan osobowy. Stanowili go ludzie – w chwili wybuchu wojny ok. 1200 oficerów i żołnierzy – wybierani w pierwszej kolejności z jednostek KOP, a następnie WP z całego kraju, Polacy, pochodzący z terenów górskich bądź obeznani z górami i z narciarstwem. Pod względem przygotowania fizycznego i umiejętności związanych z bytowaniem w górach stanowili oni grupę wyjątkową. Zaowocowało to podczas działań wojennych we wrześniu 1939 r.¹⁰⁰: oficerowie i żołnierze pułku zostali zapamiętani przez towarzyszy broni jako jednostka karna, dobrze zorganizowana i o wysokim morale. Tocząc wielodniowe walki, bataliony zachowały zdolność bojową, ponosząc przy tym stosunkowo niewielkie straty marszowe. Brały udział w działaniach wojennych w ramach 2 BGS, a następnie 24 DP i dotarły aż do bram Lwowa.

¹⁰⁰ Udział 1 Pułku KOP „Karpaty” w działaniach wojennych we wrześniu 1939 r. jest przedmiotem odrębnego opracowania, złożonego przez autora niniejszego tekstu do druku w publikacji przygotowywanej przez Oddział IPN w Lublinie, będącej owocem konferencji naukowej zorganizowanej w stulecie utworzenia KOP przez IPN oraz Straż Graniczną.

Ikonografia

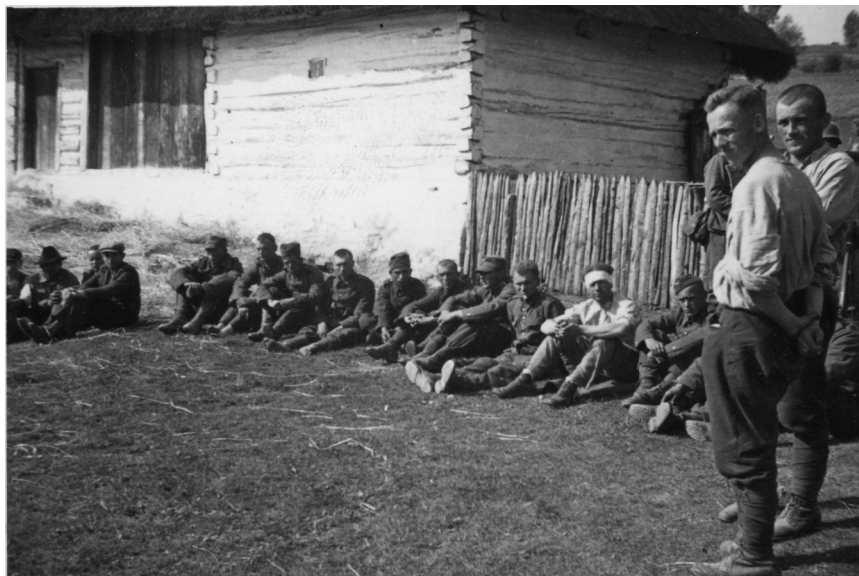
Fot. 1. Trzej żołnierze 1 Pułku KOP „Karpaty”. Pierwszy z lewej, w ubiorze wyjściowym lub pozasłużbowym, siedzi kpr. Stanisław Jura (ur. 1917 r.) – żołnierz 12 pp, służący następnie w batalionach KOP „Wołożyn” (od marca do września 1938 r.) i „Stołpce” (od września 1938 do stycznia 1939 r.), w styczniu 1939 r. przeniesiony do kompanii granicznej „Osmołoda”. Fotografia wykonana latem 1939 r.

Źródło: Zbiory rodzinne Agnieszki Wojtkowskiej.

Fot. 2. „Narciarz w ubiorze śniegowym”. Choć fotografia pochodzi z instrukcji dla kawalerii, według zachowanej dokumentacji niemal identycznie zostali umundurowani i wyposażeni żołnierze pułku KOP „Karpaty”. Widoczne są tu: ubiór śniegowy wz. 36 z pokrowcem na rogatywkę polową, trzewiki i skarpety narciarskie, rękawice a także dwudzielny pas do karabinka, stabilizujący broń podczas jazdy. Narciarz nie posiada białych ochraniaczy na trzewiki, w które wyposażano żołnierzy karpackiego pułku KOP.

Źródło: „Instrukcja noszenia, troczenia i pakowania wyposażenia w kawalerii” (Wojskowy Instytut Naukowo-Oświatowy, Warszawa 1938).

Fot. 3. Jeńcy z 2 BGS wzięci do niewoli przez żołnierzy niemieckiego 99 Pułku Strzelców Górskich w rejonie Gorlic. Widoczni są tu: żołnierz najprawdopodobniej Obrony Narodowej (w lnianych spodniach mundurowych, koszuli i bandażu na głowie), żołnierze 1 pspodh, najprawdopodobniej z batalionu marszowego (w mundurach wz. 19 i furazerkach), żołnierz 1 Pułku KOP „Karpaty” (siedzi czwarty z prawej w rogatywce polowej), żołnierz batalionu KOP „Żytyń” (pierwszy z lewej w grupie żołnierzy) oraz znajdujący się z lewej strony kadru internowani cywile.

Źródło: Ze zbiorów autora.

Fot. 4. Bagnet wz. 24 do kb/kbk Mauser produkcji polskiej. Odnaleziony na szlaku bojowym 2 Pułku KOP „Karpaty”.

Źródło: Ze zbiorów autora.

Fot. 5. i 6 Żołnierze 2 Pułku KOP „Karpaty” internowani po przekroczeniu granicy polsko-węgierskiej. Widoczne umundurowanie sukienne wz. 36 i rogatywki polowe wz. 37, a także noszone przez żołnierzy pułku masywne trzewiki narciarskie. Wśród żołnierzy strz. Karol Kozub pochodzący z Płazy koło Chrzanowa, żołnierz 12 pp, latem 1939 r. przeniesiony do batalionu KOP „Komańcza”. Węgry, 19–20 grudnia 1939 r. – 2 zdjęcia.

Źródło: Ze zbiorów rodzinnych Karola Kozuba.

Mapa: Odcinek Pułku KOP „Karpaty”, stan na 5 stycznia 1939 r.

Podkład: Mapa Polski i krajów ościennych 1:100000, arkusz SE Warszawa-Lwów, WIG, Edynburg 1932.

Opracowanie: Piotr Sadowski i Krzysztof Pięciak, rys. Piotr Sadowski, na podstawie: Archiwum Straży Granicznej, Dowództwo KOP, 177/151, Szkice dyslokacyjne jednostek KOP.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie

Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Krakowie 1965–1984

Archiwum Straży Granicznej

Dowództwo KOP

Brygada KOP „Podole”

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego

Akta Personalne i Odznaczeniowe

Biuro Inspekcji Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych

Departament Intendentury Ministerstwa Spraw Wojskowych

Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939

Oddział I Sztabu Generalnego

Relacje z kampanii 1939 r.

Virtuti Militari

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego

Akta Sztabu Głównego z sierpnia 1939. Armia „Karpaty”

Akta Sztabu Naczelnego Wodza z 3 września 1939 r. Armia „Karpaty”

Relacje z kampanii 1939 roku
Ośrodek Dokumentacji Tatrzańskiej
Teki Tematyczne Paryskich
Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv w Wiedniu
Feldakten 1321–1918, Neue Feldakten 1914–1918, Korps Kommandos, Korps
XX. Korps (neu), Korps Roth, 1916–1918 (Serie)
Manuskrypty (MS) 1400-, Manuskrypty zur Geschichte des 1. Weltkrieges (Wk)
1914.

Źródła drukowane

Adjustierungsvorschrift für die k. k. Landwehr. I Teil. Allgemeine Bestimmungen und Sortenbeschreibung. Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1911.
Adjustierungsvorschrift für die k. k. Landwehr. II Teil. Fußtruppen Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1911.
Ranglisten der K. K. Landwehr und der K. K. Gendarmerie 1917. Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1917.
Ranglisten der K. K. Landwehr und der K. K. Gendarmerie 1918. Wien: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1918.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny – Archiwum Ilustracji

Zbiory prywatne

Fotografie żołnierzy kompanii wysokogórskiej

Pamiętniki

Kazimierzczak, Stefan. *Żołnierz losu nie wybierał.* Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982.
Skrzypek, Karol. *Podkarpackim szlakiem września.* Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”, 1986.

Opracowania

Deszczyński, Marek Piotr. *Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938–1939.* Warszawa: Neriton, 2003.
Gąsiorowski, Henryk. *Przewodnik po Beskidach Wschodnich.* T. 1, cz. 1, *Bieszczady.* Lwów–Warszawa: Książnica – Atlas, 1935.
Gąsiorowski, Henryk. *Przewodnik po Beskidach Wschodnich.* T. 1, cz. 2, *Gorgany.* Lwów–Warszawa: Książnica – Atlas, 1935.
Gąsiorowski, Henryk. *Przewodnik po Beskidach Wschodnich.* T. 2, *Pasma Czarnohorskie.* Lwów–Warszawa: Książnica – Atlas, 1933.
Haberek, Mateusz. *Umundurowanie i wyposażenie austro-węgierskie w Wojsku Polskim 1918–1921.* Wielka Księga Piechoty Polskiej 1918–1939, T. 55. Warszawa: Edipresse Polska, 2020.
Hinterstoisser, Hermann, Mario Christian Ortner, i Erwin A. Schmidl. *The Austrian Mountain Troops. History, Uniforms and Equipment of the Austrian Mountain Troops from 1906 to 1918.* Vienna: Verlag Militaria, 2006.

- Janicki, Paweł, i Gerard Rozumek. *Oddziały narciarskie cz. 1. Wielki Leksykon Uzbrojenia Wrzesień 1939*. T. 170. Warszawa: Edipresse Polska, 2019.
- Janicki, Paweł, i Gerard Rozumek. *Oddziały narciarskie cz. 2. Wielki Leksykon Uzbrojenia Wrzesień 1939*. T. 172. Warszawa: Edipresse Polska, 2019.
- Kozłowski, Piotr. „Oddział Wydzielony Korpusu Ochrony Pogranicza «Lwów» w systemie bezpieczeństwa państwa. Geneza, dyslokacja i zadania”. *Biuletyn Problemy Ochrony Granic* 54 (2014): 4–40.
- Kozłowski, Piotr. „Oddział Wydzielony KOP «Lwów» w systemie bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej (1938–1939)”. W *U polskich stali granic. W 90. rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*. Red. Artur Ochał, Michał Ruczyński i Paweł Skubisz, 169–204. Szczecin–Warszawa: Wydawnictwo IPN, 2018.
- Mordawski, Zbigniew. „Materiały do dziejów 1 pułku strzelców podhalańskich (wrzesień 1939 r.)”. *Rocznik Sądecki* 20 (1992): 175–245.
- Moś, Wojciech. *Wojska Górskie II Rzeczypospolitej*. Kraków: Avalon, 2020.
- Ochał, Artur. „Doświadczalne narciarskie ćwiczenia jednostek 6 półbrygady KOP Grodno na Suwalszczyźnie w 1929 roku”. *Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska* 19 (2006): 211–219.
- Ochał, Artur. *Na litewskiej rubieży. Brygada Korpusu Ochrony Pogranicza „Grodno” (1929–1939)*. Warszawa: Wydawnictwo IPN, 2017.
- Ortner, Mario Christian, i Hermann Hinterstoisser. *The Austro-Hungarian Army in the First World War. Uniforms and Equipment – from 1914 to 1918*. T. 1–2. Wien: Verlag Militaria, 2013.
- Pięciak, Krzysztof, i Piotr Sadowski. *Brygady Górskie Strzelców cz. 2. Wielka Księga Piechoty Polskiej 1918–1939*. T. 53. Warszawa: Edipresse Polska, 2020.
- Pięciak, Krzysztof. *Ekwipunek wysokogórski. Wielki Leksykon Uzbrojenia Wrzesień 1939*. T. 336. Warszawa: Edipresse Polska, 2025.
- Prochwicz, Jerzy. *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*. Warszawa: Neriton, 2003.
- Prochwicz, Jerzy. „Korpus Ochrony Pogranicza w przededniu wojny – cz. II. Przemiany organizacyjne i przygotowania KOP w 1939 roku”. *Wojskowy Przegląd Historyczny* 4/150 (1994): 148–160.
- Prochwicz, Jerzy. *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*. Warszawa: Barwa i Broń, 2003.
- Rest, Stefan, Mario Christian Ortner, i Thomas Ilming. *Des Kaisers Rock im 1. Weltkrieg: Uniformierung und Ausrüstung der österreichisch-ungarischen Armee von 1914 bis 1918*. Wien: Verlag Militaria, 2002.
- Rybka, Ryszard, i Kamil Stepan. *Rocznik oficerski 1939*. Kraków: Biblioteka Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, 2006.
- Sadowski, Piotr, i Krzysztof Pięciak. *Brygady Górskie Strzelców cz. 1. Wielka Księga Piechoty Polskiej 1918–1939*. T. 52. Warszawa: Edipresse Polska, 2020.
- Skalny, Stefan. „Wojskowa Szkoła Wysokogórska 1927–1931”. *Wierchy* 63 (1997): 103–118.
- Wasilewski, Marcin. *Dywizjon Żandarmerii Korpusu Ochrony Pogranicza w latach 1927–1939*. Łódź: Archaeograph Wydawnictwo Naukowe, 2020.
- Ziętkiewicz, Władysław. *Sprzęt narciarski: wyrób, wybór, konserwacja, smary*. Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa, 1929.

Ziętkiewicz, Władysław. *Jazda na nartach. Podręcznik dla instruktorów uczniów i samouków*. Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa, 1930.

Prasa

„Auszug aus dem Verordnungsblatte Nr. 221 für das k. u. k. Heer vom 21. Nov. 1917”. *Feldblatt*, listopad 2, 1917.

Internet

Będkowski, Kacper, i Maria Gmyrek. „Historia jednego eksponatu – przedwojenne narty firmy St. Zubek”. Dostęp luty 5, 2025. <https://muzeumzdzunskawola.pl/2018/01/06/historia-jednego-eksponatu-przedwojenne-narty-firmy-st-zubek/>.

Ulatowski, Łukasz. „Odprawa zastępcy szefa Biura Wywiadu Oddziału II Sztabu Głównego z szefem wywiadu Korpusu Ochrony Pogranicza: Warszawa, 31 sierpnia 1939 r. – notatka służbowa”. Dostęp sierpień 26, 2025. https://www.academia.edu/122970781/%C5%81ukasz_Ulatowski_Odprawa_zast%C4%99pcy_szefa_Biura_Wywiadu_Oddzia%C5%82u_II_Sztabu_G%C5%82%C3%B3wnego_z_szeffem_wywiadu_Korpusu_Ochrony_Pogranicza_Warszawa_31_sierpnia_1939_r_notatka_s%C5%82u%C5%BCbowa, 31–32.

STRESZCZENIE

Krzysztof Pięciak, Pułk KOP „Karpaty” w latach 1938–1939 i jego specyfika na tle innych jednostek Korpusu Ochrony Pogranicza oraz Wojska Polskiego

Pułk KOP „Karpaty” – od lata 1939 r. noszący numer „1” – był jednostką utworzoną do ochrony granicy państwa w specyficznym górskim terenie Karpat Wschodnich. Składał się z Polaków pochodzących z gór i pogórzy, wyróżniających się przygotowaniem fizycznym i umiejętnościami narciarskimi, wybranych z oddziałów KOP i WP. Była to jedyna w tym czasie jednostka WP i KOP, w której cały stan osobowy wyposażono w ekwipunek górski i narciarski: kurtki wiatróвки, trzewiki piechoty, wyposażenie narciarskie i zimowe ubiory maskujące. Początkowo pułk stanowił siłę odpowiadającą batalionowi piechoty bez broni ciężkiej i stopniowo w 1939 r. otrzymywał ckm i granatniki. Podczas działań wojennych w 1939 r. jego żołnierze wyróżniali się wysokim morale i zostali zapamiętani jako karni i dobrze zorganizowani.

Słowa kluczowe: Wojsko Polskie, Korpus Ochrony Pogranicza, Kampania 1939, Wojska górskie

SUMMARY

Krzysztof Pięciak, The “Karpaty” Regiment of the Border Protection Corps in 1938-1939 and its Distinctiveness Among Other Units of the Border Protection Corps and the Polish Army

The “Karpaty” Regiment of the Border Protection Corps – from the summer of 1939 numbered as Regiment No. 1—was a unit established for the protection of the state border in the unique mountainous terrain of the Eastern Carpathians. It consisted of Poles from the mountains and foothills, distinguished by their physical fitness and skiing skills, who were selected from both the BPC and the Polish Army. It was the only Polish Army and BPC unit at the time whose entire personnel were equipped with specialised mountain and ski equipment, like windbreakers, infantry boots, ski equipment, and winter camouflage clothing. Initially, the regiment’s strength was equivalent to that of an infantry battalion without heavy weapons. However, by the end of 1939, it had gradually received heavy machine guns and grenade launchers. During the 1939 campaign, its soldiers stood out for their high morale and were remembered as disciplined and well organised.

Keywords: Polish Army, Border Protection Corps, September Campaign, Mountain Troops

ZUSAMMENFASSUNG

Krzysztof Pięciak, Das KOP-Regiment „Karpaty” in den Jahren 1938–1939 und seine Besonderheiten im Vergleich zu anderen Einheiten des Grenzschutzkorps und der polnischen Armee

Das KOP (*Korpus Ochrony Pogranicza*, Grenzschutzkorps) – Regiment „Karpaty” – seit Sommer 1939 mit der Nummer „1” – war eine Einheit, die zum Schutz der Staatsgrenze im spezifischen Berggebiet der Ostkarpaten gegründet wurde. Es bestand aus Polen, die aus den Bergen und Vorgebirgen stammten, sich durch ihre körperliche Vorbereitung und ihre Skifähigkeiten auszeichneten und aus den Einheiten des KOP und der Polnischen Armee (*Wojsko Polskie*, WP) ausgewählt worden waren. Es war zu dieser Zeit die einzige Einheit der WP und KOP, deren gesamter Personalbestand mit Bergsteiger- und Skiausrüstung ausgestattet war: Windjacken, Infanterieschuhe, Skiausrüstung und Wintertarnkleidung. Anfangs entsprach das Regiment einer Infanterie-Bataillonstärke ohne schwere Waffen, doch im Laufe des Jahres 1939 wurde es nach und nach mit Maschinengewehren und Granatwerfern ausgerüstet. Während der Kriegshandlungen im Jahr 1939 zeichneten sich seine Soldaten durch hohe Moral aus und blieben als diszipliniert und gut organisiert in Erinnerung.

Schlüsselwörter: Polnische Armee, Grenzschutzkorps, Feldzug 1939, Gebirgsjäger